

A Hírszerző Osztály szervezete és állománya 1956-1962

A Belügyminisztérium Könyvkiadója 1980-ban kiadott *Állambiztonsági értelmező kéziszótárának* meghatározása szerint a hírszerzés „a már felderített (tényleges vagy potenciális) ellenségről híryanagok, információk tervszerű gyűjtése a titkos nyomozati (operatív) eszközökkel és módszerekkel – a politikai, a katonai, a gazdasági, a tudományos-műszaki, a kulturális, az operatív stb. igények alapján. – A komplex tevékenységbe beletartozik az apparátus, amely ezt végzi, továbbá összegzi, rendszerezi, ellenőrzi, értékeli, és a meghatározott szervek rendelkezésére bocsátja az így keletkezett anyagokat.”¹

Mivel a hírszerzés szervezetének nemcsak a tevékenysége, hanem a szervezete is titkos volt, sőt a munkatársak többségét is titkos állományban alkalmazták, így nehéz az intézmény felépítésének a rekonstrukciója. Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a meglévő források apró mozaikjaiból mégis felvázoljam mindazt, amit ma tudhatunk erről az intézményről az 1945 és 1962 közötti időszakban – elsősorban az 1956-os forradalom után kiépült és 1962 augusztusáig fennálló szervezetre koncentrálva.*

Az örökség: a külföldi polgári hírszerzés 1945–1956

A második világháború után a külföldi polgári hírszerzés a politikai rendőrségen belül lassan kezdett kiépülni. 1947. szeptember 15-ig, vagyis amíg az ország szuverenitása felett a főhatalmat a Szövetséges Ellenőrző Bizottság gyakorolta, csak korlátozott intézményi keretek között működhetett.² Az 1946. október 4-i 533 900/1946. számú belügyminiszteri rendelettel³ felállított Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályán belül a II. alosztály feladatai közé tartozott a külföldi hírszerzés és kémelhárítás, amely elsősorban a magyar emigráció tevékenységének megfigyelését jelentette. Az ÁVO nyugati elhárító tevékenységéről 1948 márciusában készült összefoglaló jelentés érzékelteti azokat a területeket, amelyekre a magyar hírszerzők az emigrációban be tudtak hatolni. Látható, hogy 1947 tavaszától a megszerzett információk mennyisége nőtt, illetve az is, hogy a hírszerzés mennyire igyekezett megfelelni a Magyar Kommunista Párt aktuális belpolitikai vetélytársai ellen szállítandó információigénynek, amely nagy része a megszerzett valós információk eltorzított és kiszínezett továbbadása volt.⁴

De az alosztály munkatársai tartották megfigyelés alatt a követségek és a missziók dolgozóit és vendégeit, valamint a Magyarországra érkező külföldi diplomatákat is. Vezetője Dékán István⁵ rendőr őrnagy volt. 1948 nyarán az alosztályon belül külön csoportot hoztak létre a nemzetközi vonatok ellenőrzésére, valamint Szarvas Pál rendőr őrnagy vezetésével külföldi csoportot alakítottak a németországi és az olaszországi, illetve a svájci és franciaországi magyar emigráns csoportok felderítésére.

Az 1948. szeptember 10-i hatállyal életbe lépett 288 009/1948. BM-számú rendelet szerint létrehozott Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága B Ügyosztályának V. alosztálya foglalkozott – többek között – a határon túli hírszerzéssel is, a vezetője Szarvas Pál lett, akinek a munkájával valószínűleg meg voltak elégedve, mert a belügyminiszter soron kívül, 1948. december 1-jei hatállyal rendőr alezredessé léptette elő.⁶ Az 1949. december 28-án megjelent 4353/1949. MT-számú rendelet a BM Államvédelmi Hatóságát megszüntette, s egyúttal a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt – ezáltal a Belügyminisztériumtól függetlenített – Államvédelmi Hatóságot hozott létre. Így a háború utáni hírszerzés történetében a hírszerzés a politikai rendőrség szervezetén belül első ízben 1950. január 1-jével kapott önálló osztályszintű egységet. Ez pedig az ÁVH I. (Hálózati) Főosztály I/5. (Külső Hírszerző) Osztálya volt – ugyancsak –

Szarvas Pál államvédelmi alezredes vezetésével.⁷ Az osztály felépítéséről tudjuk, hogy négy alosztályból állt. Az I/5-a alosztály területe Jugoszlávia, az I/5-b alosztályé az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, valamint Ausztria és az NSZK, az I/5-c alosztályé Svájc, Olaszország, Törökország, Belgium és Izrael, az I/5-d alosztályé pedig a Magyar Külügyminisztérium „hálózati-operatív” ellenőrzése volt.⁸

Péter Gábor 1950. augusztus 25-én kelt parancsa az osztály nevét azonnali hatállyal X/3. (Államvédelmi Hírszerző) Osztály elnevezésre változtatta,⁹ vezetője Tihanyi János államvédelmi őrnagy lett. Az osztályt a III. Főosztály vezetője, Farkas Vladimir államvédelmi őrnagy felügyelete alá rendelték. Az osztály a X/3-a, a X/3-b, a X/3-c, a X/3-d és a X/3-e alosztályokkal működött.¹⁰ Újabb átszervezéssel, 1951. szeptember 28-án a X/3. Osztályt főosztállyá szervezték VIII. Főosztály megjelöléssel és Hírszerző Főosztály elnevezéssel, az alosztályokból osztályok váltak, míg a hozzájuk rendelt feladatok gyakorlatilag nem változtak.¹¹ A főosztály vezetésével ugyancsak Farkas Vladimirt bízták meg, akit időközben alezredessé léptettek elő (s aki a III. Főosztály vezetését Zsidi Gyula államvédelmi ezredesnek adta át), Farkas helyettese pedig Tihanyi János¹² lett. A Farkas Vladimir vezette főosztály a kezdetektől közvetlenül szovjet befolyás alatt állt, de a befolyásolás mechanizmusáról keveset tudunk. Farkas Vladimir visszaemlékezésében leírja, hogy a főosztály megszervezését, a munkatársak kiválasztását, a munka beindítását V. D. Filatov szovjet ezredes egy öttagú tanácsadói csoporttal vezényelte le.¹³ Ennek háttérében az SZKP KB Politikai Bizottságának 1950. áprilisi 17-i döntése áll, amely alapján a szovjet politikai hírszerzés képviselőjét minden népi demokratikus országban fel kellett állítani, illetve nem egészen két hónap múlva, a június 5-6-i ülésén döntött az egyes országokba utazó érintett személyekről – köztük Filatovról – is.¹⁴

1952 nyarán ismét szervezeti változás következett be, az osztályok alatt megszervezték az alosztályokat; az ÁVH Hírszerző Főosztályának felépítését és vezetői állományát a rendelkezésekre álló parancsokból pontosan tudjuk dokumentálni.¹⁵ A VIII/1. Osztály foglalkozott a jugoszláv hírszerzéssel, vezetője Török Pál államvédelmi százados, majd Vértes János államvédelmi őrnagy volt. Alosztályai és azok vezetői a következők voltak: VIII/1-A alosztály (Márványközi István államvédelmi százados, helyettese Králl Gyula államvédelmi főhadnagy); VIII/1-B alosztály (Sipos Károly államvédelmi főhadnagy); VIII/1-C alosztály (Koppány József államvédelmi főhadnagy); VIII/1-D alosztály (Rossz Gyula államvédelmi főhadnagy); VIII/1-E alosztály (Csonka István államvédelmi főhadnagy); VIII/1-F alosztály (Stoll Dániel államvédelmi főhadnagy).

A VIII/2. Osztály területe az angol és amerikai hírszerzés volt, élén előbb Vértes János államvédelmi őrnagy, majd Vadász Tibor államvédelmi százados állt. Az alábbi alosztályokkal működött: VIII/2-A alosztály (Ikladi Lajos államvédelmi százados, helyettese Kolláth Ferenc államvédelmi főhadnagy); VIII/2-B alosztály (Sógor Gyula államvédelmi százados); VIII/2-C alosztály (Dénes Miklós államvédelmi százados); VIII/2-D alosztály (Varga János államvédelmi százados).

A VIII/3. Osztály feladata a nyugat-európai hírszerzés volt. Vezetője dr. Bauer Miklós államvédelmi őrnagy, helyettes vezetője pedig Kovács Zoltán államvédelmi főhadnagy volt. Két alosztálya volt: az VIII/3-A alosztály (Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy) és a VIII/3-B alosztály (Sas László államvédelmi főhadnagy).

A VIII/4. Osztály a külföldi magyar emigrációban végzett hírszerző tevékenységet. Élén előbb Esztergályos Ferenc államvédelmi főhadnagy, majd 1952-től Horváth Árpád államvédelmi százados állt. Ezen az osztályon nem volt A jelű alosztály, és a B és C jelűeknél is csupán alosztályvezető-helyetteseket jelölt meg a vonatkozó parancs, vezetőket nem. A VIII/4-B alosztályt Sólyom Mihály államvédelmi főhadnagy, a VIII/4-C-t Fehér István államvédelmi százados irányította.

Az VIII/5. Osztály foglalkozott a külképviseletekkel, vezetője Horváth Árpád államvédelmi százados, majd Mészáros István államvédelmi százados volt. Négy alosztállyal működött, amelyből a VIII/5-A-t Tóth Pál államvédelmi főhadnagy, helyettese Pásztor György államvédelmi főhadnagy, a VIII/5-B-t Hajósi János államvédelmi főhadnagy, a VIII/5-C-t Háder Károly államvédelmi főhadnagy, a VIII/5-D-t Tóth István államvédelmi főhadnagy vezette.

Az öt hírszerző osztályon 1951 őszén 135, 1953. július 14-én 148 fő dolgozott.¹⁶

Egy rövid ideig a VIII. Főosztály alá rendelték az Operatív Technikai Osztályt is, létszáma 1951 októberében 212 fő volt, és amely még 1951 végén X/3. Osztályként vált önállóvá.¹⁷

A Péter Gábor letartóztatását követő újabb letartóztatások, illetve 1953 januárjában az állományból történő elbocsátások és az önkéntesen kényszerű eltávozások a hírszerzés állományát is megritkították. További belső krízist okozott a szervezetben, hogy a hírszerzés egyik munkatársa, Czirok András egy külföldi operatív akció során megszökött, információkat adott át a nyugatiaknak, aminek következtében a külföldi operatív munka válságba került.¹⁸ A szervezet történetében az újabb fordulatot a Sztálin halálát követő enyhülés folyamatában az hozta, hogy a már Nagy Imre által vezetett Minisztertanács 1953. július 17-i ülésén 500/6/1953. számú nyilvánosságra nem hozott határozatával elrendelte, hogy az Államvédelmi Hatóságot összevonják a Belügyminisztériummal. Ekkor szervezték meg a BM Hírszerző Osztályát, amely a II. számot viselte. Ekkor a korábbi állomány felét más területre helyezték át.¹⁹ A BM II. Osztály első osztályvezetője Gazdik Gyula államvédelmi alezredes volt,²⁰ akit 1954. szeptember 18-án Hárs István államvédelmi ezredes váltott az osztály élén,²¹ három helyettese között ott találjuk Rajnai Sándor államvédelmi alezredest mint első helyettest, míg a „sima” osztályvezető-helyettesek Farkas Vladimir és Móró István alezredek voltak. Farkas 1955. február elején kérte felmentését Piros László belügyminisztertől, és február 17-étől már nem találjuk a Belügyminisztérium állományában. 1955. október 1-jén az osztályt főosztállyá szervezték (BM II. Főosztály).²² Az átszervezés után Hárs még decemberig állt a főosztály élén, majd a vezetést átvette addigi első helyettese, Rajnai Sándor; 1955. december 27-én I. helyettesévé Móró Istvánt nevezték ki.²³

A BM II. Osztály, illetve főosztály szervezetéről jóval kevesebbet tudunk, mint az ÁVH VIII. (Hírszerző) Főosztályáról. Annyi bizonyos, hogy egy 1954. október 12-én készült állománytábla szerint az osztálynak 127 fő hivatásos, és 5 fő polgári alkalmazottja, egy osztályvezetője, annak három helyettese, egy osztálytörzse és tíz alosztálya volt.²⁴ Az 1955. október 1-jei főosztállyá szervezés előtt az osztálynak már 221 hivatásos alkalmazottja és változatlanul tíz alosztálya volt. (Ennek a jelentős létszámemelkedésnek a hátterében az MDP PB egy határozata állt, amelyről még később ejtünk szót.) Az 1–6. alosztály 2-2 csoportra tagozódott, továbbá működött még egy alosztályoktól független Tájékoztatási Csoport nyolc munkatárssal.²⁵ A polgári alkalmazottakat minden esetben az öt nyelvtanár jelentette. 1956 októberére a főosztályon a Magyarországon dolgozók létszáma 177 főre csökkent, míg a külföldön szolgálatot teljesítőké 62 fő volt.²⁶

1955 nyár végén kezdték megerősíteni a hírszerzés vidéki csoportjait: egy Dékán István miniszterhelyettes által jegyzett paranccsal elrendelték, hogy Vas, Csongrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében akcióképes hírszerző alosztályokat kell felállítani azzal a kitételrel, hogy a szombathelyi központ hatásköre Zala és Győr-Sopron megye, a szegedi központé Bács-Kiskun és Baranya megye, míg a miskolci központé Hajdú-Bihar megye területére is kiterjed.²⁷ Egy újabb parancs rendelkezett a frissen felállított alosztályok állományáról, amihez központonként egy alosztályvezető és négy beosztott hírszerző tiszt tartozott.²⁸

1956-ig a hírszerző munka – a szovjet tanácsadó jelenléte ellenére – nem számított sikeresnek a szervezeten belül. Ennek okát részben a vezetőváltásokban és a káderállomány összetételében kereshetjük. A terület önállósulása és a forradalom kitörése közötti szűk hét évben a hírszerzés élén igen nagy volt a vezetők fluktuációja: 1950 és 1956 között ugyanis hat ember váltotta egymást osztály- vagy főosztályvezetőként. Még nagyobb volt a mozgás az alsóbb vezetői posztokon. A káderállomány sem volt felkészült a feladatra. Az 1950. januári önállósulás után a szervezet állományát többségében szakérettségizett, 18-19 éves fiatalokkal töltötték fel, de számosan kerültek be az idősebb, ismert munkásmozgalmi múlttal rendelkező, megbízhatónak tartott és kipróbált káderek is. Egyik csoport sem volt jártas sem a hírszerzés, sem az elhárítás területén. Mindkét csoportból voltak, akik megrémültek a feladattól, de olyanok is akadtak, akik – mint a hírszerzés egyik volt őrnagya fogalmazott – a feladat fontossága miatt „nagyképűekké váltak”, és úgy kerültek be az

Állambiztonsági Hírszerző Iskolára, hogy sem a megbízhatóságukat nem ellenőrizték megfelelően előzetesen, sem az operatív munkához nem értettek. Például az első és a második hírszerző iskola 30 százaléka a végzés után két éven belül kikerült a belügyi apparátusból, de akadt olyan is, akit az iskoláról távolítottak el.²⁹

A hírszerzés rezidentúráit³⁰ csak 1950-ben kezdték kiépíteni. Az elsőt 1950 decemberében Bécsben szervezték meg.³¹ Ugyancsak probléma volt a rezidentúrák összetételével: az ott dolgozó munkatársak egy része tapasztalatokkal nem rendelkező fiatal volt, mások viszont többségében ahhoz a generációhoz tartoztak, amelyeknek sem a műveltsége, sem a nyelvtudása nem volt elégséges a feladathoz. Mivel a rezidentúrák többnyire a Külügyminisztérium fedése alatt működtek, a személyi állomány felkészültségének hiányossága komoly gondot jelentett mind a külügy, mind a belügy számára. Volt olyan eset, hogy az egyik magyar kultúrattasé nem tudta, hogy Bartók Béla már elhunyt.³²

Hátráltatta a munkát az elhúzó döntések folyamata. Nagyon nehézkesen működött a beszerzés a hírszerzés területén. Amikor egy hírszerző tiszt felkutatott egy potenciális beszerzésre alkalmas személyt, kérelmet terjesztett fel a csoportvezetőjének vagy az osztályvezetőjének, hogy az illetőt tanulmányozhassa. A kérelem továbbment az osztály-, majd a főosztályvezetőnek (vagy előbb helyettesének), onnan pedig a szovjet tanácsadókhoz került véleményezésre. Ha a kérés zöld utat kapott, akkor továbbküldték a belügyminiszter első helyettesének, majd a miniszternek. Komolyabb esetekben a belügyminiszter előbb a minisztertanács elnökével (vagy helyettesével) tárgyalta meg az ügyet, és ezután vitte azt az MDP valamelyik döntéshozó szerve elé.

1955 második felétől vált a magyar hírszerzés koncepciózusabbá. Ennek előzménye az, hogy a Szovjetunió államvédelmi szerveinek vezetésével 1955. március 7. és 12. között egy tanácskozást rendeztek a szocialista országok államvédelmi szervei képviselőinek, a népi demokratikus tábor hírszerző szerveinek azért, hogy a munkájukat egységesítsék. Ivan Szerov, a KGB elnöke közös célként jelölte ki, hogy beépüljenek a kapitalista országok vezető állami, politikai, gazdasági és katonai szerveibe, testületeibe, illetve hogy koordinálják a szocialista országok elleni fellépések leleplezését, és az „imperialisták” lejáratását. Földrajzilag felosztva egymás között a célországokat, Magyarország azt kapta feladatul, hogy a magyar hírszerzőknek az NSZK, az USA, Nagy-Britannia, Franciaország és Ausztria legfontosabb szerveibe kell beépülni, valamint a külön kategóriaként kezelt szomszédos Jugoszláviába, illetve azon országokba, amelyekben jelentős számú magyar emigráció élt. A tudományos és technikai hírszerzéssel kapcsolatban nem jelöltek meg célterületet, minden esetben szükségesnek ítélték a beépülést, amennyiben lehetőség adódik rá. Az együttműködéstől a felek azt várták, hogy közösen tudjanak fellépni a NATO ellen, a Gehlen vezette hírszerző szervezet³³ ellen, bomlasztani tudják a nyugati emigrációt, blokkolják a Vatikán hírszerzési forrásait, együtt tudjanak dolgozni ügynökeik „működtetésében”, illetve segítséget tudjanak adni a szovjet szerveknek a külföldi ügynökök kiválasztásában.³⁴

A moszkvai tárgyalások következményeként a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága 1955. március 24-i ülésén a magyar küldöttséget vezető Piros László belügyminiszter számolt be a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek 1954. évi munkájáról és az 1955. évi feladatokról.³⁵ Beszámolójában így összegezte a hírszerzés addigi tevékenységét: „Hírszerzés vonalán több ügynököt beszerveztünk a fasiszta emigráció vezető gócaiba és egyes hírszerző szervekbe. Több, főleg gazdasági – kisebb mértékben politikai természetű – adatokat szereztünk vezető imperialista államokból. Ugyanakkor nem értünk el még eredményeket a fasiszta emigráció bomlasztása, a szigorúan titkos politikai, katonai és gazdasági híryanagok szerzése, az ellenséges hírszerző szervek felső gócaiba való beépülés és ügynökségükre vonatkozó adatok megszerzése terén. A tudományos és technikai hírszerző munkánk, valamint az illegális rezidentúrák szervezésére irányuló munkánk kezdetleges állapotban van. Külföldi rezidentúráink jórészt még mindig feltöltetlenek, munkájuk színvonala alacsony, ütőképessége gyenge.”³⁶ A jelentés mellé csatolt határozati javaslat tartalmazza az összes fontos szempontot, amely a moszkvai tárgyalásokon két héttel korábban felmerült. Mivel a jelentés és a határozati javaslat – az utóbbi időkig – minősített iratként

nem volt kutatható, fontosnak tartom, hogy hosszabban idézzem, mert gyakorlatilag ezen dokumentum és a politikai bizottság által elfogadott határozati javaslat alapján épült fel a magyar hírszerzés a következő évtizedben.

„A hírszerző munkát 1955-ben szélesebb alapokra kell helyezni, erőteljesen meg kell javítani és elsősorban a fő ellenség, az amerikai imperializmus ellen kell irányítani. E célból a BM Hírszerző Osztálya a következő államok ellen végezzen felderítést:

- a, USA,
Anglia,
Nyugat-Németország,
Ausztria,
Franciaország,
Jugoszlávia.
A rezidentúrák és ügynökségek erejét elsősorban ezekre az államokra kell irányítani.
- b, *A tudományos és technikai hírszerzést változatlanul folytatni kell minden olyan kapitalista országban, ahol annak eredményességére reális lehetőség van. Figyelembe véve a magyarországi klérus kapcsolatait, aktív államvédelmi munkát kell folytatni a Vatikánba való mély beépülés céljából.*
- c, *Illegális rezidentúrákat Nyugat-Németország, Ausztria területén kell szervezni. Elő kell készíteni illegális rezidentúra telepítését Jugoszlávia területére is. Ki kell dolgozni az illegális rezidentúrákkal való biztonságos összeköttetés rendszerét bonyolult körülmények esetére.*
- d, *Bátrabban kell végezni a magyar fasiszta emigráció elleni felderítő és bomlasztó munkát. Meg kell szervezni a kapitalista országokban lévő követségeken belül az elhárítást, hogy megakadályozzuk az ellenség behatolását és provokációit.*
- e, *Kelet-Berlinben a magyar követség fedése alatt Nyugat-Németország ellen dolgozó hírszerző rezidentúrát kell létrehozni.*

E feladatok eredményes végrehajtása érdekében a BM Hírszerző Osztályát és a külföldi rezidentúrákat 1955. június 1-jéig teljesen fel kell tölteni párthú, megfelelő felkészültségű, nyelvtudással rendelkező káderekkel. A PB felhatalmazza a belügyminisztert, hogy a Hírszerző Osztályon és a külföldi rezidentúrákon a megadott fő irányoknak megfelelően, saját hatáskörben káderátcsoportosításokat hajtson végre.

A PB kötelezi a Központi Vezetőség PTO és Adminisztratív Osztályát, hogy korábbi határozatának megfelelő felkészültségű pártfunkcionáriust 1955. V. hó 1-jéig át kell adni a BM-nek a külföldi rezidentúrák megerősítésére.”³⁷

A párthatározat hatására valóban megkezdődött a hírszerzés szervezetének és állományának megerősítése: egyrészt 1955. október 1-jével az osztályt főosztállyá szervezték,³⁸ másrészt 1955 októberére hivatalos állományát majd száz fővel bővítették. 1956 októberéig a magyar polgári hírszerzés rezidentúrákat működtetett az Amerikai Egyesült Államokban, Angliában, Argentínában, Ausztriában, Belgiumban, Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Olaszországban, Svájcban és a Német Demokratikus Köztársaságban az NSZK elleni munkára. Ekkorra a magyar hírszerzők beépültek a Szabad Európa Rádió munkatársai közé, a magyar emigráció különféle szervezeteibe, például a Magyar Harcosok Bajtársi Szövetségébe, és a szociáldemokrata emigrációba. A legfőbb fedést a Külügyminisztérium biztosította.³⁹ A tudományos hírszerzés területén az egyik legjelentősebb sikerként azt könyvelték el,

hogy megszerezték a hangsebességnél gyorsabban haladó lökhajtásos repülőgépek építéséhez szükséges különleges fémötvözet műszaki leírását és mintáját.⁴⁰

A forradalom hatása és az újjászerveződés

Az 1956-os forradalom gyakorlatilag megbénította a magyar hírszerzést. Október végén a Külügyminisztériumban megalakult Forradalmi Bizottság összeállította azoknak az államvédelmi beosztottaknak a névsorát, akik diplomáciai külképviseleteken dolgoztak. November 1-jén nyílt táviratban utasítást adtak az érintett országokban lévő követeknek, hogy azonnal küldjék haza a rezidentúrák összes beosztottját.⁴¹ Ennek következménye, hogy az USA-ban, Olaszországban és Svájcban a Külügyminisztérium felszámolta a rezidentúrákat. De féltő volt, hogy az egész szervezet dekonspirálódik. Megszakadt a kapcsolat a hatvan főt kitevő ügynökhálózattal is, hosszú ideig szintén szünetelt a rejtjeles távirati kapcsolat azokkal a rezidentúrákkal, amelyek megmaradtak.⁴²

A forradalom napjaiban bonyolította a helyzetet, hogy Nagy Imrének az ÁVH-t megszüntető bejelentése után a Hírszerző Főosztály munkatársai kivonultak a Belügyminisztérium József Attila utcai épületéből; a BM operatív irataiból a felkelők kezébe is került valamennyi, de azt a forradalom után nem tudták felmérni, hogy pontosan kikről, milyen információkhoz juthattak hozzá a felkelők, és hogy a hírszerzés ügynökei közül kik kompromittálódtak ezáltal. 1956. október 31-én a hírszerzés állományának többsége egy szovjet katonai alakulathoz, majd november 4-én a tököli szovjet bázisra került. November 4-én azt a feladatot kapták, hogy szovjet katonai fedezettel vonuljanak a parlamentbe, és vegyék őrizetbe Nagy Imrét és kormányának tagjait, ez azonban meghiúsult, mert útközben a felkelők megtámadták őket.⁴³ A forradalom alatt az állomány két tisztjét veszítette el: Loránd György államvédelmi őrnagyot és Fodor Pál államvédelmi századost.⁴⁴

A forradalom után a hírszerzés munkája lassan szerveződött újjá, amit a vidéki államvédelmi szervek visszaállításának betiltását elrendelő 5003/1956. (XI. 7.) számú november 7-i kormányrendeleten kívül az is nehezített, hogy a Külügyminisztérium még november 4. után is folytatta a rezidentúrák felszámolását.⁴⁵ November első felében a Belügyminisztérium vezetői között még arról folyt vita, hogy „egy olyan kis országnak, mint Magyarország, szüksége van-e egyáltalán hírszerzésre”.⁴⁶ Annak ellenére, hogy az 1955. évi 22. sz. törvényerejű rendelet módosítása, amely arról intézkedett, hogy az államvédelem megszűnése miatt a Belügyminisztériumon belül kell felállítani a politikai nyomozó szerveket, csak 1956. december 30-án kelt, a volt hírszerzők többsége már november közepén megjelent a BM József Attila utcai épületében, és a BM Országos Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztály Hírszerző Osztályaként látott munkához. 1956. november végéig csupán 6, december végéig 12, 1957. február végéig pedig 42 fő került a hírszerzés hivatásos állományba.⁴⁷ Természetesen zavart okozott a szervezetben Münnich Ferencnek, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettesének és Szénási Géza Legfőbb Ügyésznek az 5004-es számú együttes rendelete, amely a volt államvédelmi szervek beosztottainak elbocsátásáról és addigi tevékenységének felülvizsgálatáról intézkedett. A rendelet 5. §. 2. pontja rendelkezett az egységes Belügyminisztérium II. Főosztálya beosztottjainak felülvizsgálatáról.⁴⁸ Ennek ellenére a volt állomány többsége együtt maradt, és akik nem kerültek vissza hivatalosan a szervezetbe, azok „illegálisan” titkos állományban mint önkéntesek dolgoztak, és fizetésüket a volt ÁVH-soknak járó három hónap felmondási időre megkapták.⁴⁹

Mátyás László rendőr ezredes, főosztályvezető a Politikai Nyomozó Főosztályról készített 1956. december 17-i jelentésében a főosztály felsorolt hét osztályából kettes számúként említette a Hírszerző Osztályt, és a következőképpen összegezte annak forradalom utáni helyzetét: „A Hírszerző Osztály összes külföldön lévő rezidentúráj[a] a Külügyminisztériumban bekövetkezett ellenforradalmi cselekmények miatt dekonspirálódott. Egyes kapitalista országok kémelhárító szervei ezt a helyzetet kihasználták, provokációkat hajtottak végre ellenük, árulásra igyekeztek őket kényszeríteni, és ezzel gyakorlatilag lehetetlenné tették a további operatív munkájukat. Különösen nehéz helyzetbe kerültek az USA-ban, Angliában, Ausztriában, Francia- és

Olaszországban. A helyzetnek megfelelően fokozatosan vissza kell vonni ezt a súlyosan dekonspirálódott állományt, és fokozatosan felcserélni új beosztottakkal. Figyelembe kell venni, hogy ez a felcserélés hosszú évek munkáját fogja igénybe venni, mert a korábbi gyakorlatot – a hírszerzők követségekre való kihelyezésében – el kell vetni. Ezért jelenleg különféle más hálózattartási módszerekhez kell folyamodni. Ezeknek a kidolgozása most az osztály legfontosabb feladata, valamint az új hírszerző tisztek kiválasztása és kiképzése.⁵⁰

Mátyás László egy szintén december 17-i másik, Münnich Ferenc miniszterelnök-helyetteshez és a fegyveres erők főparancsnokához intézett feljegyzésében részletezte a hírszerzés gondjait, és kérte a belügyminisztert, hogy ideiglenesen függesszék fel a rezidentúrák beosztottainak hazaküldését, és teremtsék meg a feltételeket munkájuk végzéséhez. Ugyanakkor azt is ismételt felvetette, hogy mivel a beosztottakat felfedték, fokozatosan ki kell cserélni őket.⁵¹ A hivatalos levél fejlécén a BM Politikai Főosztály II. Osztálya elnevezés szerepel. Vagyis a Mátyás által jegyzett, ugyanazon a napon született két irat is pontosan mutatja a politikai rendőrség elnevezésével és a szervezeti hierarchiában betöltendő szerepével kapcsolatos határozatlanságot. Az bizonyosnak tűnik, hogy a hírszerzést osztálykeretekben kezdték újjászervezni, viszont az egység számozásaként ebben az átmeneti időben a forradalom előtti II. (Hírszerző) Főosztály sorszámát használták (hol arab, hol római számmal), a Politikai Nyomozó Főosztályon belül helyezték el, és nagyobb szervezeti keretnek időnként az ORFK-t, időnként a Belügyminisztériumot jelölték meg, de előfordult, hogy ezektől függetlenül, a Politikai Nyomozó Főosztály önállóként szerepelt.

Tömpe István, a belügyminiszter I. helyettese 1957. január 3-i dátummal egy javaslatot készített, amelynek az volt a lényege, hogy a Belügyminisztérium szervezetéből emeljék ki a kémelhárítást, a politikai hírszerzést, valamint az operatív szervek munkáját elősegítő technikai apparátust, és ezeket helyezték át a Honvédelmi Minisztériumba, ahol a polgári hírszerzés a 3. Csoportfőnökség elnevezést kapja. Indokként azt hozta fel, hogy az érintett szervek fedése miatt van szükség az intézkedésre.⁵² Tömpe ugyanekkor az államvédelmi munka megfelelő koordinálása és ellenőrzése indokával egy Állambiztonsági Tanács nevű szerv felállítására is javaslatot tett, amelynek feladata a HM állambiztonsági feladatokkal foglalkozó csoportfőnökségeinek, és a BM Politikai Nyomozó Főosztályának az irányítása lett volna.⁵³ A politikai hírszerzés esetében 140 fős állománnyal számolt.

Egy héttel később, 1957. január 10-én – láthatóan a fenti javaslat ismeretében – Móra István alezredes osztályvezetőként kidolgozott egy tervezetet a hírszerzés új szervezeti rendjére. Eszerint is a hírszerzés 3. Csoportfőnökség elnevezéssel a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belül önálló csoportfőnökségi jogkörrel alakult volna meg, amelyhez a következő osztályok tartoztak volna:

- Illegális Rezidentúrák Osztálya;
- Angol-Amerikai Osztály;
- Nyugatnémet, Osztrák, Svájci, Belga Osztály;
- Francia, Olasz Osztály;
- Csoportfőnökség Titkársága és Csoportfőnökség Törzse.⁵⁴

Móra a csoportfőnökség belföldi állományára a következő javaslatot tette: legyen egy csoportfőnök, két helyettes, négy osztályvezető, négy osztályvezető-helyettes, egy titkárságvezető, 69 operatív tiszt, tíz adminisztrátor, míg a külföldi állomány létszámát negyven főben állapította meg, közülük 25 fő külügyi diplomáciai fedéssel, míg 15 fő egyéb fedéssel szolgál.⁵⁵

Móra javaslatát Tömpe István a belügyminiszter I. helyetteseként jóváhagyta, és valószínűsíthetően a koncepcióval az illetékesek komolyan foglalkoztak, ezt igazolja az is, hogy még a HM 3. csoportfőnökség állománytábláját is elkészítették, amelyet Münnich Ferenc mint a fegyveres erők minisztere jóvá is hagyott.⁵⁶ Egyelőre nincs forrásunk arról, hogy az elképzelés miért változott meg, de végül is a hírszerzés maradt továbbra is a Belügyminisztériumban, ahol 1957 márciusára kialakult az osztály következő struktúrája:

1. Osztálytörzs, amelyhez az osztályvezető, két helyettese, az operatív titkár és a titkársági beosztottak tartoztak;
2. Értékelő és Tájékoztató Alosztály;

3. Illegális Alosztály; [ide tartoztak az illegális rezidentúrák.]
4. Osztrák, Nyugatnémet Alosztály;
5. Olasz, Francia, Svájci, Belga Alosztály;
6. Angol-Amerikai Alosztály;
7. Nyilvántartó.⁵⁷

1957. április elejére a Hírszerző Osztály helyzete a belügyi apparátuson belül megszilárdult. A belügyminiszter 8. számú parancsa a II. Főosztályt a BM Politikai Nyomozó Főosztályaként említette (amely elnevezést különben Mátyás László már december 17-én használta), a parancs szerint a főosztály 13 osztályból állt, ezeket azonban nem sorolta fel. A parancs szerint a főosztály egyenrangú az ORFK-val, és nem annak alárendelt szerve.⁵⁸ Viszont az 1957. április 19-i belügyminiszter által jegyzett állományparancs további bizonytalanságot jelez: a BM ORFK II. Főosztályára nevezte ki a vezetőket, és az osztályok számozása is eltér a majd májustól felálló új szervezettől. (Az április 19-i parancs például II/3-as számmal még mindig a belső reakció elhárítással foglalkozó osztályt jelölte, vezetőjévé Hollós Ervint, helyettesévé Radványi Kálmánt nevezte ki.) Az 1957. május 3-i belügyminiszteri parancs közölte a főosztály új felépítését, egyértelműen megnevezte az osztályok számozását és elnevezését. A megnevezett 14 osztály közül a hírszerzés a hármas számot kapta, így május 6-tól, vagyis a parancs hatályba lépésétől a továbbiakban már nem a belső reakció elhárítással foglalkozó egységet jelölte a II/3-as szám.⁵⁹ Az osztály vezetője ismét Móró István lett azzal a különbséggel, hogy kinevezéséről immár rendelkezésünkre áll a parancs.⁶⁰

A hírszerzés vezetőinek és állományának munkáját nagyban megnehezítette, hogy a hírszerzésnek az 1956-os forradalom előtt folytatott, külügyminisztériumi fedéssel történő gyakorlata ellen sorozatban merültek fel kifogások. Miután eldőlt, hogy egy hírszerző tisztet külföldre küldenek, két-három hétre átirányították a Külügyminisztériumba, ahol mint újonnan felvett munkaező jelent meg. Az viszont, hogy pár héten belül ki is küldték külszolgálatra, minden munkatárs számára egyértelművé tette, hogy miről van szó, hiszen a külügyi szolgálati út betartásával ilyen rövid idő alatt nem kerülhetett senki külszolgálatra. Újabb dekonspirációra adott okot, hogy ezek az emberek nem értettek az elvégzendő feladathoz, így a Külügyminisztériumban nyílt titoknak számított, kik a hírszerzés emberei. A belügyben többnyire nem vették figyelembe a szolgálati utat sem, és a Külügyminisztérium tudta nélkül hívtak haza beszámoltatásra diplomáciai fedésben dolgozó hírszerzőket, akik a külügyben még csak nem is jelentkeztek. De kritika fogalmazódott meg a külszolgálaton lévő hírszerző tisztek teljesítményével kapcsolatban is; gyakran előfordult, hogy pénzért vettek információkat – például az olaszországi és az angliai rezidentúrán –, amelyek viszont később nyilvánosan a sajtóba is bekerültek, vagy az anyagot átadó személy több helyre is eljuttatta az információt.⁶¹

Móró István rendőrnagyvezető alezredes osztályvezető már 1957. március 13-án készítet egy feljegyzést a hírszerzés és a Külügyminisztérium kapcsolatáról. Leszögezte, hogy a hírszerzés nem tudja a feladatát ellátni megfelelően titkos fedés nélkül, és ezt szerinte külföldön elsősorban továbbra is a Külügyminisztériumnak kell biztosítania. Azt javasolta, hogy a Külügyminisztérium a hírszerzés vezetői által javasolt személyeket alkalmazza egy-két hónapon belül, de az általa küldendő névsor államtitkot képez, és a párt legfelső vezetése által megjelölt vezetőkön kívül a lista tartalmáról senki nem szerezhet tudomást. Továbbá javasolta, hogy a hírszerzés központi apparátusába beosztottaknak az általuk meghatározott diplomata fedéssel útlevelet kell kiállítani, és minden úti okmányt soron kívül kell beszerezni számukra.⁶²

Móró 1957. március 26-án egy újabb jelentést készítet a Magyar Népköztársaság külképviseleti intézményeinél tapasztalható ellenforradalmi cselekményekről. Beszámolt például a hírszerzésnek Horváth Imre külügyminiszterrel való összetűzéséről. Horváth 1956. november 13-án mint a Kádár-kormány megbízottja érkezett New Yorkba az ENSZ közgyűlésre. Megérkezése után azonnal utasítást adott, hogy a washingtoni követségen dolgozó volt „ÁVH-s beosztottak” azonnal induljanak haza Magyarországra. New Yorkból nyílt táviratot küldött Washingtonba, és név szerint felsorolta azokat, akiknek a legközelebbi géppel Prágába kell indulni. Az ENSZ delegációnál lévő magyar hírszerző

rezidens tanácstalan volt, nem volt közvetlen kapcsolata Móróékkal, ezért felvette a kapcsolatot a szovjetekkel, amiért viszont Horváth felelősségre vonta őt.⁶³

De hiába stabilizálódott a hírszerzés helyzete a belügyön belül, a hírszerző tisztek számára a külügyminisztériumi fedés továbbra is vitákat váltott ki. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. május 14-i ülésén tárgyalta a hírszerzés kérdését. Az ülés jegyzőkönyve ezzel kapcsolatban csak egy nagyon rövid megjegyzést tartalmaz Biszku Bélától, miszerint a „hírszerzéssel kapcsolatban elvi döntés kell. Azt javaslom a HM [a] BM-mel együtt vizsgálja meg ezt a kérdést”. Ehhez még Kiss Károly, az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsági (IIB) tagja, a KB titkára annyit fűzött hozzá, hogy „Lehetetlen, hogy a külügy státuszában legyenek ezek az emberek. Elveszik a külügytől az embereket. A külüggyel együtt beszéljék meg ezt a kérdést.”⁶⁴ Történt ez mindannak ellenére, hogy 1957. április 12-i dátummal a Politikai Nyomozó Főosztályon elkészült egy dokumentum, amely szerint a Belügyminisztérium átszervezte volna a hírszerzést. Az irathoz csatoltak egy kész Határozat címet viselő másik dokumentumot, amelyet az MSZMP Intéző Bizottsága jegyzett (volna). Bár a dokumentumon nem szerepel a „tervezet” szó, bizonyára valóban csak tervezetről van szó, mivel az a hírszerzést főosztályi jogkörrel közvetlenül a belügyminiszter irányítása és ellenőrzése alá rendelte (volna). És éppen a vita tárgyát képező külügyminisztériumi fedést illetően azt az álláspontot képviseli, hogy a Külügyminisztériumban egy miniszterhelyettesi és két osztályvezető pozíciót hírszerző tisztekkel kell betölteni, 30 hírszerző tisztet diplomata fedéssel állandó jellegű külföldi kihelyezésre, tíz hírszerző tisztet pedig szolgálati fedéssel külföldi kihelyezésre küldeni. Továbbá hírszerző tiszteket kell elhelyezni a Külkereskedelmi Minisztériumban, a Kereskedelmi Kamaránál, a Magyar Távirati Irodánál, az IBUSZ-nál, a Magyarok Világszövetségében és a Magyar Tudományos Akadémia nemzetközi kapcsolatokat tartó szervében, az Országos Sporthivatalnál, a MAHART-nál, a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumban.⁶⁵ Azonban az eddig rendelkezésre álló források szerint az MSZMP legfelső vezetése elutasította azt, hogy a hírszerzést kiemeljék a Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti struktúrájából, és egyelőre még azt is fenntartásokkal fogadta, hogy a Külügyminisztériumot fedőszervként használják.

A Külügyminisztérium által biztosított fedés azonban a gyakorlatban mégis működött, és lassacskán helyreálltak a forradalom előtti külügyminisztériumi fedés alatt működő rezidentúrák, sőt az MSZMP Politikai Bizottságától is megkapta a hírszerzés a támogatást. Erről Móró István osztályvezető számolt be az 1958. június 2-i osztályértekezleten. Az osztály munkáját 1956 októberétől értékelve konstataulta, hogy különböző átmeneti intézkedések közbeiktatásával, de befejezték az osztály újjászervezését. Indoklása szerint ez azért vált lehetővé, „mert pártunk – bár igen súlyos körülmények között volt – sok egyéb fontosságú feladata mellett nagy figyelmet fordított a hírszerzésre, a politikai bizottsági határozatával kijelölte feladatainkat, és biztosította a hírszerző munka magasabb színvonalra emelésének alapvető feltételeit. A párt Politikai Bizottságának határozata értelmében a Belügyminisztérium felső vezetője, személyesen a miniszter elvtárs, nagy figyelmet fordít a Hírszerző Osztályra, miniszteri parancsban megállapította a hírszerző munka helyét a Belügyminisztériumban, és osztályunkat bízta meg e fontos munka koordinálásával.”⁶⁶ Móró közléséből közvetve két információt is kapunk. Az egyik, hogy az MSZMP PB csak meghozta azt a bizonyos határozatát, amely a hírszerzés munkáját érintette, míg a belügyminiszter parancsban állapította meg a hírszerzésre vonatkozókat.⁶⁷ Móró tolmácsolásában gyakorlatilag megismerhetjük, hogy mi állhat a hírszerzésről szóló PB-határozatban, amely valószínűsíthetően három fejezetre tagolódik. Az első a politika-gazdasági és a tudományos hírszerzéssel kapcsolatos feladatokat határozza meg, a második a hírszerzőszerv feladatait részletezi az „imperialista hírszerzőszervek elleni külföldi elhárító” munkában, míg a harmadik – valószínűleg – a hírszerzőszerv kémelhárítási feladataival foglalkozik a magyar hivatalos külképviseleteknél.⁶⁸

Viszont rendelkezésünkre áll egy dokumentum, amely a Hírszerző Osztály tevékenységét vázolta fel a „Belügyminisztérium hírszerzőszerve munkájának alapvető irányai és feladatai” címmel 1959. február 26-i dátummal.⁶⁹

„A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának hírszerző osztálya a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Munkás-Paraszt Kormány külpolitikai szerve. A hírszerző osztály hivatott a párt és a kormány időbeni tájékoztatása céljából felderíteni az imperialista államok, elsősorban az USA, Anglia, Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország kormányainak és hírszerző szerveinek a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor többi országa ellen irányuló terveit, szándékait és tevékenységét.

A Belügyminisztérium hírszerző osztálya ennek végrehajtása érdekében a Magyar Népköztársaság diplomáciai, kereskedelmi és egyéb külképviseleti szerveinek fedése alatt »legális« rezidentúrákat hoz létre az USA-ban, Angliában, Német Szövetségi Köztársaságban, Franciaországban, Ausztriában, Olaszországban, Belgiumban és Svájcban, a Német Demokratikus Köztársaságban (a német elvtársak hozzájárulásával), Izraelben, Törökországban és az Egyesült Arab Köztársaságban. A »legális« rezidentúrák állományában a hírszerző osztály tisztjei dolgoznak.

A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának hírszerző osztálya ezenkívül illegális rezidentúrákat létesít elsősorban a Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Olaszország, Franciaország, Svájc és Belgium területén, majd az USA-ban és Angliában. Az illegális rezidentúrák a Magyar Népköztársaság hivatalos külképviseleti szerveitől, hivatalaitól és intézményeitől teljesen függetlenül végzik munkájukat.”⁷⁰

A dokumentum a továbbiakban érinti a politikai, a gazdasági, a tudományos-technikai hírszerzést (ezen belül az atomenergia, a bakterológia, az elektronika, a léglökéses repülőgépek és irányított lövedékek, a szerves és a szervetlen kémia, valamint a kohászat területén folytatandó) továbbá az elhárító munkával kapcsolatos feladatokat, a reakciós emigrációs szervezetek elleni munka fő vonalait, és végezetül a kapitalista országokban lévő magyar külképviseletek védelmét az „imperialista hírszerzés aknamunkája ellen”.⁷¹

A dokumentum végezetül vázolja a BM hírszerző osztályának lehetőségeit az ügynöki operatív munkában különös tekintettel a nagyszámú magyar emigrációra, a beutazó külföldi állampolgárokra, a nemzetközi konferenciákon részt vevő magyar tudósokra és műszaki szakemberekre.

A Hírszerző Osztály ügyrendjét a belügyminiszter 1959. évi 2. számú parancsa határozta meg, amely egyben az egész BM Politikai Nyomozó Főosztály ügyrendjét is szabályozta.⁷²

A belügyminiszter 1957. június 8-ai, 20. számú parancsa azzal bízta meg a Hírszerző Osztályt, hogy koordinálja a BM operatív osztályai – a II/2., a II/4., a II/5. és a II/6. osztályok – által külföldön végzendő munkát, segítsen megteremteni a telepítendő ügynökök „szökési” legendáját, és segítsen meghatározni a határon történő átdobás helyét és körülményeit.⁷³ Az érintett osztályoknak a Politikai Nyomozó Főosztály fennállása idején ennek a parancsnak a végrehajtásáról évenként jelentést kellett készíteniük a főosztály vezetője részére.⁷⁴

A Hírszerző Osztály vezetői és osztályvezető-helyettesei (1957–1962)

A Hírszerző Osztály a Politikai Nyomozó Főosztály szervezetében 1962 augusztusáig működött. Eközben négy osztályvezető állt az élén, mindannyian kipróbált kommunisták, és közülük hárman – ugyan különböző időszakokban –, de 1956 előtt is szolgáltak a testületnél. A Hírszerző Osztály vezetésével már 1956. november közepén Móró István (1921–?) rendőrnemzeti alezredest bízták meg (bár ekkori kinevezéséről szóló parancs nem került elő egyelőre), aki – eredeti szakmáját tekintve szerszámkészítő lakatos – a pártapparátusból került az ÁVH-hoz még 1952-ben. Farkas Vladimir a következőképpen számolt be Mórónak a testülethez kerüléséről: az „MDP Központi pártiskoláján akadt egy fiatal tanár, aki egy taggyűlésen meg merte bírálni az iskola igazgatóját, dr. Andics Erzsébetet [aki történetesen Farkas Vladimir anyósa volt – P.M.]. A fiatal tanár – Móró István – emiatt munkahely nélkül maradt, bár akkor már tudtommal két kisgyermek volt. Illegális múltja, tudása, és makulátlan tisztessége ellenére sem nagyon tudták őt képességeinek megfelelő helyre helyezni, mert nem szívesen alkalmaztak egy olyan

párttagot, akit a pártiskoláról eltávolítottak.”⁷⁵ Móró így lett Farkas Vladimir támogatásával a Hírszerző Főosztályon osztályvezető-helyettes, államvédelmi őrnagyi rangban. Az egységesített Belügyminisztériumban is a hírszerzés területén maradt. 1955. április 2-án államvédelmi alezredessé léptették elő. Az 1955. december 27-i paranccsal a II. (Hírszerző) Főosztály vezetőjének I. helyettesévé nevezték ki, előtte főosztályvezető-helyettes volt, s az angol-amerikai és az emigrációs hírszerzést felügyelte egészen a forradalomig.⁷⁶ Mórót 1959. május 8-án felmentették beosztásából, május 31-én leszerelték, s átengedték a pártapparátusba.⁷⁷

Móró Istvánt Tömpe András (1913–1971) rendőr vezérőrnagy váltotta a hírszerzés élén. A gépészmérnök Tömpe a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádok főhadnagya volt. Hazatérése után azonnal bekapcsolódott az illegális kommunista mozgalomba. 1944 májusában behívták katonának, egy büntetőszázaddal [Ukrajnába](#) került. A fronton átszökött a [szovjet](#) csapatokhoz, ahol partizánképzésben részesítették, majd 1944 végén csatlakozott Nógrádi Sándor partizánmozgalmához. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány még 1945 januárjában Debrecenben a Magyar Államrendőrség Politikai Osztályának vezetésével bízta meg, 1946. május 28-án pedig a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője lett, 1946 júliusában rendőr vezérőrnaggyá nevezték ki. Péter Gáborral állandósult vitája azzal ért véget, hogy az 1946 őszén a Magyar Államrendőrség egységessé váló Államvédelmi Osztályának vezetőjévé Pétert választották. 1947 márciusában a szovjet felderítés ezredeseként Latin-Amerikába került. 1959 elején térhetett haza, májusban bízták meg a II/3., vagyis a Hírszerző Osztály vezetésével.⁷⁸ 1961. március közepéig töltötte be ezt a posztot, amikor is felmentették osztályvezetői beosztásából, és a BM II. Főosztályának egyik helyettes vezetője lett egy szűk évre.⁷⁹

Tömpe után Vértes Jánost (1920–?) állították a hírszerzés élére. Eredeti foglalkozása cipész, 1945 márciusában került a rendőrség, később a politikai rendőrség állományába. 1946 és 1948 között az egyházakkal szembeni hírszerzés és elhárítás területén tevékenykedett az ÁVO III. alosztályán. A BM ÁVH-nál 1948. szeptembertől a B Ügyosztály III. alosztályán dolgozott rendőrnyomozó főhadnagyként, majd október 13-án pedig a II. alosztályra helyezték. 1949-től a koncepciók perekkkel kapcsolatos vizsgálatok résztvevője volt. 1950. szeptember 29-től államvédelmi századosi rendfokozattal került a hírszerzés területére, az ÁVH X/3-b (Angol-Amerikai) alosztályát vezette. 1951 áprilisában államvédelmi őrnaggyá léptették elő. Szeptember 28-tól, a hírszerzés átszervezésétől ugyanezen a területen maradt: a X/3. Osztályból létrejött VIII. Főosztály 2. Osztályának a vezetésével bízták meg. 1952-ben hírszerző tanfolyamot végzett, és a VIII/1. (Jugoszláv) Osztály vezetője lett. 1953 januárjában elbocsátották az ÁVH-tól azzal az indokkal, hogy 1939 után bekapcsolódott a Demény-frakció tevékenységébe. Fél évig a Duna Cipőgyárban dolgozott, majd szeptemberben az Országos Tervhivatalba került, ahol előadó, osztály-, majd főosztályvezető volt 1957-ig. Az MDP-Titkárság 1954. májusi és a Politikai Bizottság júniusi ülésén ugyan felmerült, hogy kinevezik a Külügyminisztérium Igazgatási Főosztályának élére, végül azonban októberben amelltt döntöttek, hogy maradjon a Tervhivatalban, ahol főosztályvezetői pozícióba helyezték. A Belügyminisztériumba 1957 februárjában hívták vissza, és beosztották a kémelhárítás területére a II/2. Osztály vezetőjének, rendőrnyomozó őrnagyi rangban. Júniusban ugyanitt alosztályvezetői (külföldi alosztály), egyben osztályvezető-helyettesi beosztást kapott. 1958. március 1-jén rendőrnyomozó alezredessé léptették elő. Még az év decemberében a II/3. (Hírszerző) Osztályra került, helyettes vezetővé nevezték ki, majd a brüsszeli világkiállításon a BM operatív egységét irányította. 1961 márciusában a II/3. Osztály vezetője lett. 1962. augusztus 1-jén leszerelték; visszakerült az Országos Tervhivatalba, ahol az Általános Szervezési Főosztályának vezetőjévé nevezték ki.⁸⁰

Vértest egyhónapnyi időre Komornik Vilmos (1923–?) rendőr őrnagy követte a II/3. Osztály osztályvezetői székében: még Vértes leszerelése előtt két héttel, 1962. július 15-i hatállyal nevezték ki, és egyben soron kívül előléptették alezredessé t-állományban.⁸¹ A hírszerzésnél új embernek számított, 1961. november 21-én helyezték át osztályvezető-helyettesnek a II/5. Osztályra, ahol szintén osztályvezető-helyettesként dolgozott.⁸² Komornik volt a hírszerzés eddigi vezetői közül az, akinek az államvédelmi szerveknél nem volt 1956 előtti múltja. Négy polgári iskolát végzett, eredeti foglalkozása

szabó volt, 1948-tól az MDP Központi Vezetőség szervezési osztályán dolgozott, 1951-től hároméves pártiskolai képzésben vett részt a Szovjetunióban, majd 1954-től az MDP Pártfőiskola tanulmányi osztályát vezette, egy évvel később az iskola igazgató-helyettesévé nevezték ki. 1956 novemberében került a politikai rendőrséghez, ahol előbb az Ipari és Közlekedési Szabotázs-elhárító Osztály vezetőjének helyettese volt, majd 1957. júniusban helyezték át a II/5., vagyis a Belső Reakció-elhárító Osztályra helyettes vezetőnek; 1961 novemberében került át a hírszerzéshez.⁸³ Itt hét hónap után kapta meg a Hírszerző Osztály vezetését, gyakorlatilag már ő volt az, aki az 1962. augusztusi nagy átszervezésnél levezényelte az osztály átalakítását. 1962. augusztus 18-tól az átalakult hírszerzésnek, vagyis a BM III/I. Csoportfőnökségnek a csoportfőnöke.⁸⁴

A Hírszerző Osztály helyettes vezetői – az osztályvezetővé is kinevezett Komornik kivételével – mind kipróbált munkatársai voltak az 1956 előtti politikai rendőrség szervezetének; közülük eddig – Vértés Jánost is közéjük számítva – kilencnek bukkantunk a nyomára.

Radványi Kálmán (1922–1989) rendőrnyomozó őrnagyot 1957. május 31-én nevezték ki osztályvezető-helyettesnek a hírszerzéshez.⁸⁵ Radványi 1946-ban került a politikai rendőrségre – nevét is ekkor változtatta meg Rosnerről Radványira –, 1951-től folyamatosan a belső reakció elhárításával foglalkozott. Pályája csúcsát az jelentette, amikor 1956. október 3-án osztálya főosztályá szervezésekor ő került a IV. (Belső Reakció-elhárító) Főosztály élére. Ezt a pozíciót 1957 első hónapjaiban is megtartotta, majd 1957. április 19-étől osztályvezető-helyettese lett; innen (vagyis a BM II/5. Osztályáról) vezényelték át pár hét múlva a hírszerzéshez; 1960. március 15-én rendőr alezredessé léptették elő. A II/3. Osztályon az 1962. augusztusi átszervezésig szolgált, majd leszerelték, és a polgári állományban helyezték el.⁸⁶

A 0079/1958. március 5-i parancsban a belügyminiszter Tóth Pál (1926–?) rendőr őrnagyot nevezte ki az osztály egyik helyettes vezetőjévé.⁸⁷ Tóth régi munkatársa a hírszerzésnek: már 1952 júliusában az AVH VIII. főosztályának VIII/5-A alosztályát vezette.⁸⁸ 1962. július 1-jei hatállyal sorosan előléptették rendőr alezredessé. Az átszervezés után is maradt a hírszerzésnél.⁸⁹

Kovács István (1921–?) rendőr őrnagyot 1958. szeptember 15-i hatállyal nevezték ki a II/3. Osztály helyettes vezetőjének,⁹⁰ pár hónappal azután, hogy a Belsőreakció-elhárító Osztályról áthelyezték a hírszerzéshez.⁹¹ Az áthelyezés után karrierje gyorsan ívelt felfelé: 1958 júniusában már alosztályvezető, szeptemberben pedig osztályvezető-helyettes.⁹² Kovács még 1945-ben került a politikai rendőrséghez, 1948 októberében mint rendőr százados az éppen akkor létrehozott VII/b alosztály vezetője lett.⁹³ Majd időközben átkerült az I. Főosztály titkárságára, ahol Szűcs Ernő mellett dolgozott. 1950. szeptember 16-án a Szűcs Ernő-ügyben letartóztatták,⁹⁴ majd 1951 elején „demokráciaellenes tevékenység”-re hivatkozva internálták. 1953. szeptember 1-jén amnesztiával szabadult, egy építőipari szövetkezetnél helyezkedett el fődiszpécserként, majd 1954 júniusában rehabilitálták. Az államvédelemhez is visszavették, 1954 októberében államvédelmi századosi rangban a BM IV. (Belső Reakció-elhárító) Osztály alosztályvezetője. Azonban az 1956. július 17-i belügyminiszteri paranccsal – a Rajk-ügy felülvizsgálatával összefüggésben – ismét elbocsátották a BM állományából, mert részt vett Rajk László megveretésében. Ezután a BM a Központi Fizikai Kutatóintézetbe (KFKI) helyezte el. Saját állítása szerint november 4-e után többször is jelentkezett a politikai rendőrségen, de a Rajk-ügyben játszott szerepe miatt sokáig elutasították, és csak 1957 februárjában vették vissza a belsőreakció-elhárításhoz, ahol ettől kezdve vezette a röpcédulázásokkal foglalkozó alosztályt, és még 1957 februárjában rendőr őrnaggyá léptették elő.⁹⁵ Rendőr alezredesi rangját már a hírszerzőknél kapta 1958 novemberében, ahol 1961 novemberéig szolgált, majd ekkor visszahelyezték a belsőreakció-elhárításhoz – szintén osztályvezető-helyettesnek.⁹⁶

Kádár József (1923–?) rendőr alezredes 1960. február 25-től volt az osztály egyik helyettes vezetője.⁹⁷ 1951-ben lépett be az ÁVH-hoz. Nem tudjuk, hogy 1956 után pontosan mikor került át a II/2. Osztály állományából a Hírszerző Osztályra, de az bizonyos, hogy 1958. június 12-én ennek 6. alosztályán nevezték ki alosztályvezetővé rendőr őrnagyként, majd augusztusban már alezredessé. 1962. augusztus 15-én felmentették, leszerelték, és áthelyezték a pártfőiskola állományába.⁹⁸

Szőke Béla (1923–?) rendőr alezredes azonnal osztályvezető-helyettesként került a hírszerzéshez 1960. április 15-én; róla tudjuk, hogy a tudományos és műszaki hírszerzést felügyelte. Ő is régi belügyesnek számított, bár eredetileg a József Nádor Műszaki Egyetem Állatorvos-tudományi Karán végzett 1946-ban,⁹⁹ végül 1948 októberétől a HM Katonai Elhárító Csoportfőnökségére, majd annak a Támadólagos Elhárítás Osztálya B alosztályára került operatív beosztottként. 1949-ben hadnaggyá léptették elő. Azonban itt csak rövid ideig szolgált, 1950. február 1-jén átkerült az ÁVH-hoz, ahol pár hónap leforgása alatt három osztályt is megjárta: előbb az I/5. (Külső Hírszerzés) Osztály, majd az I/3. (Kémelhárító) Osztály, végül pedig az I/4. (Szabotázs-elhárító) Osztály munkatársa lett. 1954 júniusától az V. (Ipari Szabotázs-elhárító) Osztály csoportvezető államvédelmi századosa. 1956. október 3-án az akkor főosztállyá szervezett V. Főosztály helyettes vezetője lett államvédelmi őrnagyi rangban. 1956. novembertől az ipari és közlekedési szabotázs-elhárítás megbízott vezetője, majd 1957. május 3-tól a BM II/6. (Ipari Szabotázs-elhárító) Osztálynak a helyettes vezetője, innen került a hírszerzéshez, ahol az 1962. augusztusi átszervezéskor is megtartották: a BM III/I. Csoportfőnökség 1. Osztályát vezette, s egyben csoportfőnök-helyettes lett.¹⁰⁰

Hogy mikor lett osztályvezető-helyettes Csécsei Kálmán (1915–?) rendőr őrnagy, nem tudjuk pontosan, de egy 1962. május 19-i jelentés szerint ekkor már az volt. A 00157/1957. június 14-i belügyminiszter-helyettesi parancs helyezte a hírszerzés állományába főoperatív beosztottnak, bár a parancs úgy fogalmazott, hogy visszahelyezte az osztály állományába, de korábbi tevékenységéről eddig nem került elő irat. A hírszerzésnél rövid időn belül csoportvezetővé, majd 1960. július 5-én alosztályvezetővé nevezték ki. Az 1962. augusztusi átszervezésnél alosztályvezetőként került a III/I. Csoportfőnökségre.¹⁰¹

Mészáros Józsefet (1927–?) 1962 májusában nevezték ki a Hírszerző Osztály osztályvezető-helyettesévé. Eredetileg napszámos, belügyi szolgálatát 1947-ben próbarendőrként kezdte, vidéki rendőrkapitányságokon szolgált. 1951 augusztusában került fel Budapestre, s a BM Igazgatási Osztályán az egyesületi csoportot vezette. 1952-ben az öt hónapos pártiskola után a BM Pártbizottságának függetlenített munkatársa, 1953-tól megbízott párttitkára volt. 1954-ben a BM II. Hírszerző Osztálya állományában találjuk. A forradalom után 1957 júniusában helyezték vissza a Hírszerző Osztályra, azonnal a 4. alosztály vezetője lett rendőr őrnagyi rendfokozattal. 1962. augusztus 18-tól is maradt a hírszerzésnél: előbb a BM III/I-2. Osztályát, majd egy 1967. augusztusi kisebb átszervezés után pedig a III/I-1. Osztályt vezette. 1962 decemberében sorosan előléptették alezredessé.¹⁰²

Valószínűsíthetően Szombath József (1926–?) volt a II/3. Osztály legutoljára megbízott osztályvezető-helyettese: 1962. augusztus 4-én kapta meg ideiglenes megbízását, alig azután, hogy július 15-én sorosan alezredessé léptették elő.¹⁰³ 1960. május 9-től volt a II/3-E alosztály (Nyugat-európai) vezetője rendőr őrnagyként, majd az 1962. augusztusi átszervezés után is maradt a hírszerzésnél egészen 1979-ben történt nyugdíjazásáig.¹⁰⁴

A Hírszerző Osztály szervezeti rendje 1957. június–1962. augusztus

A II. Főosztály megszervezését elrendelő 1957. május 3-i belügyminiszteri parancs arra is utasítást adott, hogy „Az osztályok megnevezését titkosan kell kezelni, és biztosítani kell a megfelelő konspirációt. Hivatalos iratokon az osztály megjelöléseként csak a fedőszámot szabad használni. Külső szervek felé, valamint magánosokkal való érintkezés során mind a fedőszám, mind az elnevezés használata szigorúan tilos.”¹⁰⁵ Ennek a parancsnak az alkalmazása miatt igen nehéz feladattal találja szembe magát a kutató, amikor az egyes osztályok szervezeti rendjét igyekszik felvázolni. Különösen igaz ez a hírszerzés alosztályaira és csoportjaira. Mindkettő megnevezését titkosan kezelték. Elvértve maradt fenn egy-egy dokumentum, amelyben pontosan megjelölték egy-egy alosztály vagy csoport tevékenységét, összepárosítva annak számmal vagy betűvel jelzett fedőjével. A hírszerzésnél ebből az időszakból egyáltalán nem maradt fenn olyan szervezeti lista, amelyben az egységek fedőjele mellett megadták volna a pontos

elnevezést is. A megadott állománytáblákból viszont következtethetünk az alosztályok nagyságára, tevékenységének súlyára, illetve a csoportvezetők megadott számából arra, hogy az adott alosztály hány csoporttal működött.

A Hírszerző Osztály 1957. június 12-én elfogadott, és Biszku Béla belügyminiszter által jóváhagyott állománytáblája szerint az osztálynak három osztályvezető helyettese volt; a szervezet a Titkárságból és hat alosztályból állt. Az alosztályokat már csak számmal jelölték, elhagyták mellőle a tevékenységre utaló bármilyen megjegyzést. A hírszerzés állományában hat alosztályvezető, tíz csoportvezető és 110 operatív beosztott dolgozott ekkor; viszont a szervezetben nem voltak alosztályvezető-helyettesek.

1. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának ideiglenes állománytáblázata, 1957. június 12.¹⁰⁶

Az egységek megnevezése	Alosztályvezető	Csoportvezető	Operatív beosztott	Adminisztrátor	Összesített létszám
Osztályvezető és helyettesei	-	-	-	-	4
Titkárság	-	-	-	-	22
1. alosztály	1	2	19	2	24
2. alosztály	1	2	25	1	29
3. alosztály	1	3	21	1	26
4. alosztály	1	3	32	3	39
5. alosztály	1	0	5	0	6
6. alosztály	1	0	8	1	10
Összes	-	-	-	-	160

Az 1958. január 30-i állománytábla szerint fél év alatt bővült az állomány, az alosztályok száma is kettővel nőtt, valamint egy önálló, és három alosztály alá tartozó csoporttal, illetve ennek megfelelően újabb vezetőkkel gyarapodott. Három alosztály élére egy-egy helyettest állítottak, az operatív beosztottak száma viszont 91 főre csökkent. Az operatív tisztek mindegyike századosi rendfokozattal szolgált. Az osztály polgári állományáról is rendelkezünk adatokkal: 1957. november végén 11 polgári alkalmazott dolgozott itt, köztük hat takarító, egy kazánfűtő, egy büfés és két felszolgáló.¹⁰⁷

2. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának állománytáblázata, 1958. január 30.¹⁰⁸

Az egységek megnevezése	Alosztályvezető	Alosztályvezető-h.	Csoportvezető	Egyéb	Operatív tiszt	Adminisztrátor	Összesített létszám
Osztályvezető és helyettesei	-	-	-	-	-	-	4
Titkárság	-	-	-	-	-	-	19
Tájékoztató és Értékelő Alosztály	1 alezr.	1 alezr.	1 őrnagy	10 szds.	0	2	15
1. alosztály	1 alezr.	0	2 alezr.	0	15 szds.	2	20
2. alosztály	1 alezr.	0	2 alezr.	0	12 szds.	1	16
3. alosztály	1 alezr.	0	1 alezr.	0	8 szds.	1	11
4. alosztály	1 alezr.	1 alezr.	1 alezr.	0	9 szds.	1	13
5. alosztály	1 alezr.	1 alezr.	2 őrnagy	0	24 szds.	2	30
6. alosztály	1 alezr.	0	3 alezr.	0	19	3	26

					szds.		
7. alosztály	1 alezr.	0	0	0	4 szds.	0	5
8. Csoport	0	0	1 őrgy.	5	0	0	6
Őrség	0	0	0	12	0	0	12
Összes	-	-	-	-	-	-	177

1959 őszére az osztály létszáma a vezetőkkel együtt 160 főt tett ki, tehát valamelyest csökkent a létszám, ugyanakkor a szervezete is átalakult. Az élén továbbra is maradt az osztályvezető és három helyettese. Az osztállyal kapcsolatos adminisztratív teendőket egy osztálytitkár, két személyzeti előadó, egy gazdasági csoportvezető és két gazdasági előadó végezte. Az operatív nyilvántartást egy csoportvezető és egy adminisztratív nyilvántartó intézte, míg a rejtjelezőket egy csoportvezető és négy rejtjelező alkotta; mindezt kiegészítette három orosz nyelvű fordító és három adminisztrátor. Vagyis összesen 19 fő, amely megegyezik az 1958. januárban még működő Titkárság létszámával. Az alosztályok azonosítását már nem számok, hanem nyomtatott nagybetűk jelentették, az alosztályok száma eggyel csökkent, Tömpe András egy későbbi jelentéséből tudjuk, hogy időközben megszüntették a fedőszervekben működő hírszerző tisztek alosztályát.¹⁰⁹ Ez lehetett a D jelű alosztály, amely valóban hiányzik is az 1959. és az 1960. évi állománytáblákból. Továbbra is működött egy olyan csoport, amelyet kivételesen nevén neveztek: ez volt a Tanulmányi és Módszertani Csoport. Tömpe Andrásnak egy állománytáblázatra és létszámmódosításra 1959 második felében tett javaslatából kiderül, hogy az A és az E -ok azok, amelyek a politikai és gazdasági információkat szereztek,¹¹⁰ Tömpe egy másik javaslatából egyértelmű, hogy az A alosztály az angol-amerikai területtel, míg az E alosztály a nyugat-európai országokkal foglalkozott.¹¹¹

3. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának állománytáblázata 1959 őszén¹¹²

Az egységek megnevezése	Alosztály-vezető	Alosztály-vezető-h.	Csoport-vezető	Operatív beosztott	Adminisztrátor	Előadó + egyéb	Összesített létszám
Osztályvezető és helyettesei	-	-	-	-	-	-	4
Titkárság	-	-	-	-	-	-	19
A alosztály	1	0	2	12	1	0	16
B alosztály	1	1	2	24	2	0	30
C alosztály	1	1	1	9	1	0	13
E alosztály	1	0	3	19	3	0	26
F alosztály	1	0	1	8	1	0	11
G alosztály	1	0	2	15	2	0	20
T alosztály	1	1	1	0	2	10	15
Tanulm. és Módszertani Csoport	1	0	0	0	0	5	6
Összes	-	-	-	-	-	-	160

1960. május 4-ével Tömpe András kérésére az osztály létszámát Biszku Béla belügyminiszter felemelte 200 főre, és egy év időtartamra – ideiglenesen – engedélyezte plusz 22 fő titkos állományba történő vételét, ebből azonban úgy tűnik, csak kilenc főt vettek igénybe.¹¹³ Az alosztályok, illetve alosztályvezetők száma eggyel nőtt: újként jelent meg a H alosztály, amelyről későbbi iratokból kiderül, hogy a külképviseletek ellenséges behatolás elleni védelmét biztosította.¹¹⁴ Valamelyest a szerkezet is átalakult: az operatív tevékenységet nem végző szervezeti egységeket következetesen a nevükön

nevezték, azonban az operatív munkát végző alosztályokat és azok csoportjait továbbra sem illették elnevezéssel.

4. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának állománytáblázata, 1960. május 4.¹¹⁵

Megnevezés	Létszám	Rendfokozat
Osztályvezető	1	r. vezérőrnagy
Osztályvezető-helyettes	4	r. ezredes
Törzsalosztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Fordító	3	r. őrnagy
Fényképész	2	r. százados
Adminisztrátor	3	irodai
Gazdasági Csoport		
Csoportvezető	1	r. őrnagy
Előadó	2	r. százados
Gondnok	1	tts.
Operatív Nyilvántartó Csoport		
Csoportvezető	1	r. őrnagy
Operatív Nyilvántartó	2	r. százados
Adminisztrátor	1	irodai
Rejtjelező Csoport		
Csoportvezető	1	r. őrnagy
Rejtjelező Csoport	4	r. százados
Őrség		
Őrségparancsnok	2	r. főhadnagy
Objektumőr	10	tts.
Személyzeti Csoport		
Csoportvezető	1	r. alezredes
Előadó	2	r. százados
Adminisztrátor	1	irodai
Tanulmányi és Módszertani Csoport		
Csoportvezető	1	r. alezredes
Előadó	1	r. százados
Nyelvtanár	4	r. őrnagy
A alosztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	3	r. alezredes
Operatív tiszt	16	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
B alosztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes

Csoportvezető	3	r. alezredes
Operatív tiszt	16	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
C osztály		
Alosztályvezető: Gazdik Ede	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	2	r. alezredes
Operatív tiszt	11	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
E osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	4	r. alezredes
Operatív tiszt	18	r. százados
Adminisztrátor	3	irodai
F osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	2	r. alezredes
Operatív tiszt, mérnök	3	r. őrnagy
Operatív tiszt	7	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
G osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	3	r. alezredes
Operatív tiszt	13	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
H osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	1	r. alezredes
Operatív tiszt	6	r. százados
Adminisztrátor	1	irodai
T osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	2	r. alezredes
Előadó	8	r. százados
Operatív nyilvántartó	1	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
Összesen	200	
Létszámon felül engedélyezett T-állomány		
Előadó, a BM létszámát nem terheli, csak illetménykiegészítésben részesül	9	r. százados

1960 májusára az operatív alosztályokhoz tartozó csoportok száma minden esetben nőtt eggyel. A polgári állomány létszáma 15 főre emelkedett.¹¹⁶ Tömpe Andrásnak az osztály munkájáról szóló 1960. december 30-i jelentése beszámolt arról, hogy az adott évben az egyes alosztályok milyen munkát végeztek. Eszerint 1960-ban az Angol-Amerikai (jugoszláv, izraeli, egyiptomi) Alosztály, a Nyugat-európai (Ausztria, Nyugat-Németország, Svájc, Belgium, Vatikán, Olaszország, Franciaország) Alosztály, a Reakciós Emigráció Elleni Hírszerző Alosztály, az Ellenséges Hírszerző- és Elhárítószervek elleni Hírszerző Alosztályt, a Tudományos-műszaki Hírszerző Alosztály, a „külképviselőink” ellenséges behatolás elleni védelmének biztosítását végző alosztály, a Tájékoztató- és Értékelő Alosztály, és végül az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó alosztály munkájáról számolt be.¹¹⁷

Olyan állománytáblázat, amelyben a munkatársakat vagy a vezetőket név szerint pontosan nyomon lehetne követni a tárgyalt időszakban, nem létezik. Egy-egy időmetszetben meg tudjuk mutatni, hogy mikor kik voltak vezetői vagy megbízott vezetői pozícióban. Az egyik ilyen dokumentum 1960. október–novemberéből maradt fenn, amely tartalmazza a BM II/3. Osztály alosztályonkénti névjegyzékét.¹¹⁸ A névsor minden esetben az alosztályvezetővel kezdődik. Eszerint a Törzsalosztálynak a vezetője Károlyi Gyula rendőr őrnagy volt,¹¹⁹ az alosztályon vele együtt tizennyolcan voltak, ez azt is jelenti, hogy a májusi állapotokhoz képest az alosztály bővült. A 17 fős II/3-A alosztályt (angol–amerikai) Szikla Péter rendőr százados vezette.¹²⁰ A 18 fős II/3-B (a reakciós emigráció elleni hírszerzéssel foglalkozó) alosztályt Mészáros József rendőr őrnagy (vagyis a későbbi osztályvezető-helyettes) irányította. A 17 fős II/3-C (az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzést végző) alosztály élén Czvetkovics László rendőr őrnagy¹²¹ állt. A 22 fős II/3-E (Nyugat-európai) alosztályt Szombath József rendőr őrnagy (1962 augusztusától osztályvezető-helyettes), míg a tízfős II/3-F (a tudományos-műszaki hírszerzést irányító) alosztályt Antal Sándor rendőr százados vezette. A 19 fős II/3-G (az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó) alosztályt Kolláth Ferenc rendőr őrnagy¹²² irányította. A nyolcfős II/3-H (a külképviselők ellenséges behatolás elleni védelmének biztosítását végző) alosztály élén Tar Ferenc rendőr őrnagy állt.¹²³ Más forrásból tudjuk, hogy az Értékelő és Tájékoztató alosztályt Hajdú Pál rendőr őrnagy vezette 1959 novemberétől.¹²⁴ 1961. április 1-jétől még egy alosztályvezető neve felbukkan az iratokból: Lelkes Lajos rendőr századost ekkortól nevezték ki alosztályvezetővé, és mentették fel alosztályvezető-helyettesi beosztásából.¹²⁵

A vezetői állományon belül folyamatosak lehettek a változások, mert például egy 1960. december 30-i kimutatás szerint három alosztályvezetői és öt alosztályvezető-helyettesi pozíció betöltetlen volt az osztályon.¹²⁶

1961 májusából fennmaradt egy olyan javaslat, amely az osztály hatéves perspektivikus állománytáblájával foglalkozik, és amelyben az 1961-es év adatait a „jelenlegi állománytábla” kifejezéssel jelöli, és a hozzá tartozó egység elnevezést nem a konspiratív betűjellel, hanem elnevezéssel adja meg. A forrás megerősíti a feltevésünket: ekkor már három alosztály a politikai és gazdasági információszerezést segítette, míg a többi ún. szakalosztálynak számított.¹²⁷

Az első csoportba tartozó alosztályok közül az A (Angol–Amerikai Alosztály) területéhez tartozott Nagy-Britannián és az USA-n kívül Kanada, Izrael, Jugoszlávia, Egyiptom, Argentína, Brazília, Mexikó. Az osztály három csoporttal működött, ezek az angol, az amerikai és a közel-keleti csoport voltak, az utóbbiról azt is tudjuk, hogy 1960 decemberében izraeli, jugoszláv és egyiptomi vonalon dolgozott.¹²⁸ Tervbe volt véve az alosztálynak az angolszász és a közel-keleti vonal mentén történő kettéválasztása. Az E (Nyugat-európai országokkal foglalkozó) alosztályt 1961 első felében kettéválasztották, és külön alosztályokba szervezték az osztrák–német és a francia–olasz vonalat. Így az Osztrák–Nyugat-német Alosztály megkapta a D jelzést, de területéhez tartozott Svájc és Svédország is; az alosztályon két csoport működött. Míg az eredetileg is létező E alosztálynál maradt az olasz–francia terület – szintén két csoporttal, de hozzá tartozott a Vatikán, Belgium és Hollandia is; az alosztály vezetője 1961 elejétől Mészáros József rendőr őrnagy (a későbbi osztályvezető-helyettes) volt, aki 1961 előtt az Emigrációs

Alosztályt vezette, amelynek élére Mészáros áthelyezése után megbízott vezetőként Maróti János rendőr őrnagyot állították.¹²⁹

A szakosztályok között találjuk a Reakciós Emigráció Elleni Hírszerző Alosztályt (B alosztály) három csoporttal. A II/3-B alosztály Nyugat-európai Csoportja 1961 januárjában tartott értekezletének anyagából megtudjuk, hogy 1960-ban szervezték át a csoportot „területi elvről vonalas elvre”, és ekkor emelték fel a csoport létszámát hatról nyolc főre.¹³⁰

A szakosztályokhoz tartozott továbbá az ellenséges hírszerző- és elhárító szervek elleni hírszerzéssel foglalkozó II/3-C alosztály két csoporttal; a tudományos-műszaki információk szerzését irányító II/3-F alosztály két csoporttal; az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó II/3-G alosztály három csoporttal; a külképviseletek ellenséges behatolás elleni védelmének biztosítását végző II/3-H alosztály egy csoporttal; a Tájékoztató és Értékelő Alosztály kettő csoporttal; a Törzsosztály négy csoporttal, és végül a Rejtjelező Alosztály egy csoporttal. Mindezeket kiegészítette még az önálló Tanulmányi Csoport és az Útlevel Csoport. Ez azt is jelenti, hogy az előző évhez képest a Rejtjelező Csoportot önálló alosztállyá szervezték, illetve hogy a Törzsosztályhoz csatolták az operatív nyilvántartást, a Gazdasági Csoportot és az őrséget. Az 1961. májusi javaslat összesített adatai szerint a Hírszerző Osztályon tizenegy alosztály, két önálló csoport 145 fős operatív, 22 fős segédoperatív¹³¹ állománnyal, 12 fős őrséggel dolgozott, munkájukat 21 adminisztrátor segítette.¹³² Azonban ez az állapot sem tartott sokáig, mert júliusban a főosztályon belül felállították a Személyzeti Osztályt, és azt a négy munkatársat, akik a személyzeti munkát végezték, átvezényelték oda.¹³³

Az 1961. május 20-i javaslat a rezidentúrákról is tartalmaz információkat. Eszerint 1961 májusában a Hírszerző Osztály az alábbi tíz városban tartott fenn rezidentúrát: 1. Bécs; 2. Frankfurt; 3. Párizs; 4. Róma; 5. Bern; 6. London; 7. Washington, 8. New York; 9. Tel Aviv; 10. Belgrád. A rezidentúrákon összesen 36 hírszerző- és biztonsági tiszt, valamint hat rejtjelező és 13 gépiró dolgozott.

A javaslatból az is kiderül, hogy a Külügyminisztériumban – fedésben – az osztálynak összesen kilenc munkatársa dolgozott, közülük négyen operatív állományban, köztük volt a konzuli osztály vezetője, a politikai osztály vezetője, annak helyettese, illetve egy referens. A segédoperatív állományban lévők között négy futár és egy rejtjelező volt feltüntetve. Külkereskedelmi Minisztériumban viszont senki nem dolgozott ekkor az osztály fedésében.¹³⁴

Földes László belügyminiszter-helyettes intézkedésére 1962 januárjában az osztály épületének őrzését a BM Kormányőrség vette át, ezért az őrséghez tartozó 12 státuszt elvették az osztálytól, ezzel az összlétszám 196 főről 184 főre csökkent.¹³⁵

Az 1962. április 18-i állománytáblázatában a betűvel jelzett alosztályok száma ismét nőtt eggyel, újként szerepel az I alosztály – természetesen a tevékenység megjelölése nélkül –, de kikövetkeztethetjük, hogy a már régen tervbe vett II/3-A alosztályt választották szét az angol-amerikai, illetve a közel-keleti vonal szerint. A táblázatból úgy tűnik, hogy az alosztályvezető-helyettesek száma is eggyel nőtt 1962-ben, így már öten voltak.¹³⁶ Az 1962. júniusi alosztályi értekezletekről készült jegyzőkönyvek szerint az 1960. májusi állapotokhoz képest a következő alosztályokban, illetve élükön történt vezetőváltás: A alosztály vezetője Borsányi Imre rendőr őrnagy;¹³⁷ az 1961-ben alakult D alosztály megbízott vezetője Kapinya József rendőr őrnagy;¹³⁸ F alosztályt most Kövesdi János rendőr alezredes;¹³⁹ G alosztályt pedig Vámos László rendőr őrnagy vezette;¹⁴⁰ az újonnan létrehozott I alosztály alosztályvezetője Tóth Endre rendőr alezredes.¹⁴¹ Időközben a Törzsosztály élén is változás történt: 1961. augusztus 28-i belügyminiszter-helyettesi paranccsal Sas József rendőr századost nevezték ki alosztályvezetővé.¹⁴²

Az osztály állománya

Az operatív állomány

A Hírszerző Osztály saját – 1958-ban és 1959-ben készült – kimutatása szerint az operatív állomány közel 90 százalékát azok tették ki, akik már a forradalom előtt is a Belügyminisztériumban szolgáltak.¹⁴³ A szolgálat kezdetét tanulmányozva azt mondhatjuk, hogy mindkét évben az állomány 12,5 százaléka volt az 1945-től szolgálatot teljesítők aránya, a legtöbben viszont 1950–1951-től szolgáltak a testületnél; arányuk 1958-ról 1959-re 26-ról 33 százalékra nőtt. A tíz hónap alatt a Péter Gábor letartóztatása után szolgálatba léptettek száma nőtt a legnagyobb mértékben: 12-ről 21 főre.

5. sz. táblázat. Az operatív állomány összetétele a belügyi szolgálat kezdete szerint, 1958-1959¹⁴⁴

A szolgálat kezdete	1958	1959
1945	15	16
1946	2	2
1947	6	9
1948	11	15
1949	10	8
1950-1951	31	33
1952-1953	17	16
1954-1955	12	21
1956-tól	15	12
Összes	119	132 ¹⁴⁵

A fenti adatokból nincs összesítve, hogy a forradalom után hányan léphettek be a testületbe, csupán arra van adat, hogy az 1956-tól szolgálók száma 15-ről 12-re csökkent. Azonban arról külön kimutatás áll rendelkezésre, hogy a forradalom napjai alatt, október 26. és 30. között az 1958-as állományból 40 fő, az 1959-esből pedig 59 fő tartózkodott a BM valamelyik épületében. Viszont az 1958. márciusi állományból 1956. november–decemberben már 64 fő a Belügyminisztériumban, 12 fő a karhatalomnál, 18 fő más szerveknél szolgált, és csupán 25 volt azoknak a száma, akik nem valamelyik fegyveres testületnél dolgoztak.¹⁴⁶

Az operatív állomány zöme párttag volt. 1958-ban közülük kilencen még 1945 előtt csatlakoztak az illegális mozgalomhoz – azt nem tüntették fel, hogy vajon a kommunista vagy a szociáldemokrata párthoz. 53 főnek 1945-től, 16-nak 1946-tól, 11-nek 1947-től, 25-nek pedig 1948-tól számították a párttagságát. Van egy meglepő kategória is: a tagságot 1954 és 1957 között maguk mögött hagyóké; 1958-ban hárman, 1959-ben 18-an tartoztak ide. Mivel ennek okát külön nem indokolták, és a hírszerzésnél az alkalmazás feltétele volt a párttagság, nehéz elképzelni, hogy ilyen bizalmi pozícióban párttagság nélkül, sőt pártot elhagyóként bárki megtarthatta állását, ezért inkább annak a gyanúja merül fel, hogy az érintetteket konspiratív okokból léptethették ki az MDP-ből, illetve az MSZMP-ből.

Az osztályon természetesen azt is számon tartották, hogy a munkatársak közül kinek a testvére, más közeli vagy távoli rokona disszidált. 1958-ban az operatív állományból 16, míg 1959-ben kilenc munkatársnak a rokonát tartották nyilván disszidensként.

Az osztály operatív állományának összetételét bemutató fentebb említett dokumentumból képet alkothatunk az érintettek legfontosabb társadalmi jellemzőiről is.¹⁴⁷ 1958-ban az operatív állományt alkotó 119 fő származását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy közülük 67 munkás-, 31 paraszt-, 2 értelmiségi, 19 pedig egyéb származású volt. Tíz hónap múlva a 127 főre növekedett állományon belül a munkásszármazásúak száma nőtt a legnagyobb mértékben, 12 fővel, így 79 főt tett ki, míg a parasztszármazásúak száma csupán kettővel nőtt, vagyis 33 főre, az értelmiségieké maradt ugyanannyi, míg az egyéb kategóriában 13 főre csökkent a létszám.

Az eredeti foglalkozás szerinti vizsgálatból kiderül, hogy az operatív állomány legnagyobb hányada nagyüzemi munkás volt, a tíz hónap alatt számuk 66-ról 70-re növekedett. A kisüzemi munkások száma mindkét esztendőben 11 főt tett ki, a mezőgazdasági munkásoké ötről nyolcra emelkedett, míg a mérnök–értelmiségi

kategóriában az állomány 17-ről 14 főre csökkent, viszont az egyéb kategóriában 20-ról 24 főre nőtt.

Ha az életkor szerint vizsgáljuk az állományt, akkor úgy tűnik, hogy az osztály megszervezésekor kifejezetten alacsony lehetett az átlagéletkor, míg az 50 feletti korosztály gyakorlatilag eltűnt, vagyis a kedvezményes nyugdíjkorhatárt elérve – ha megérték azt – el is mentek nyugdíjba, ugyanakkor a hosszú távú tervek szempontjából mégsem volt megfelelő korösszetételű és korának megfelelő felkészültségű az állomány.

6. sz. táblázat. Az operatív állomány kor szerinti összetétele, 1958–1959

Kor szerint	1958	1959
30 évnél fiatalabb	51	62
30–40 év közötti	52	54
40–50 év közötti	12	10
50 évnél idősebb	4	1
Összesen	119	127

Az iskolai végzettséget tekintve a legtöbb embernek négy polgárija volt (1958: 36, 1959: 33 fő), ezt követték a nyolc általános iskolát és az egyetem-főiskolát végzetek közel egyenlő számban (utóbbiak 1958-ban 25-en, 1959-ben 21-en voltak), majd az érettségizettek; a sort a hat elemi végzetek zárják (16-14 fő).

A belügyi pályával kapcsolatos szakmai képzésben 1958-ig 50 fő vett részt, közülük a legtöbben hat hónapos iskolán voltak, míg a Szovjetunió egyéves szakmai képzését 16 fő járta meg. 1959-re javult a szakmai iskolát végzetek száma: az osztály 21 munkatársa végzett a BM hároméves, idegen nyelvű főiskoláján.

1958 márciusára az állományból 44 voltak, akik korábban részt vettek rövidebb-hosszabb pártiskolai képzésben, a legtöbben – 21 fő – az öt hónapos, míg a kétéves képzésben csupán egy fő vett részt.

A nyelvtudást tekintve három kategóriát állítottak fel, ezek a következők: „alap”, „közép” és „beszél” (megfelel a felső foknak). A „beszél” kategóriában a német nyelvnél 14, az oroszánál 13, az angolnál 8, a franciánál 6, az olaszánál 5, a spanyolnál 2, a románánál 4 nevet tüntettek fel. Egy másik „káderhelyzetről” szóló 1958. évi jelentés szerint valamelyik nyugati nyelvből az állomány 17 százalékának felsőfokú, míg 23 százalékának középfokú nyelvvizsgálója van.

A Hírszerző Osztály állományáról nem állnak rendelkezésünkre olyan listák, amelyekből az állományon belüli mozgásokat pontosan követni tudnánk. Azonban a különféle jelentésekből egyértelművé válik, hogy az állományon belüli fluktuáció nagyon nagy volt.¹⁴⁸ 1957 és 1962 májusa között 98 operatív munkatárs került ki az osztály állományából. Ebből 47-en leszereltek, hatan nyugdíjba mentek, a többiek a Belügyminisztérium más területein nyertek beosztást, az utóbbiak között több mint harmincan voltak olyanok, akik külföldi munkában már gyakorlattal rendelkeztek.¹⁴⁹ Az osztályon a belső apparátusban 34 operatív vezető funkció (vezető, helyettesek, alosztályvezetők és csoportvezetők) volt ekkor betöltve, de közülük csupán négy volt 1960 előtt kinevezett, és tizenhatan dolgoztak már 1959 előtt is a hírszerzésnél, tizennyolcan pedig nem dolgoztak korábban ezen a területen. Többségük az osztályra kerülésük pillanatában kinevezett vezető lett. Közülük tizenhárman teljesítettek külföldi szolgálatot, de hazakerülve csak néhányan folytatták azon a vonalon a munkát, mint külszolgálatban.¹⁵⁰

Az állomány bírálatával illetve az osztály vezetését a fluktuáció miatt, és azért, mert az – szerintük – a más operatív osztályról érkező káderekkel szemben nagyobb türelemmel és megértéssel van, mint a régi állománnyal szemben. A jelentés készítésének idején tíz operatív vezetői státusz volt betöltetlen, de az osztályon az a vélemény alakult ki, hogy ezeket is bizonyosan kívülről igyekeznek betölteni, ahogy fogalmaztak: „ismeretlen hősök után futnak”. A jelentés annak okát, hogy a régi állomány túlzottan nagy számban hagyta el az osztályt, a türelmetlenségben és a szubjektívizmusban látta. Továbbá megemlítette, hogy az „osztályon dolgozó elvtársaknak az erényei mellett a hibáit is jobban ismerik, és esetenként előléptetésüket

ez a körülmény is gátolja”.¹⁵¹ A fluktuáció mértékét mutatja egy másik jelentés, amely szerint az állomány átlagos belügyi szolgálati ideje nyolc év, ebből a hírszerzésnél töltött idő átlagosan négy év.¹⁵²

1962-re az osztály korösszetétele a káderfejlesztés szempontjából nem volt szerencsés. 1962 közepén 48 fő dolgozott az osztályon, akik már betöltötték a 38. életévüket. Közülük az idősebbek az adottságaik alapján „a kihelyezési perspektívából” kiestek – elsősorban azért, mert nem beszéltek nyelveket. Ugyan – Napóleon után szabadon – azt hangoztatták, hogy „Mindenkinek a zsebében az útlevel!”¹⁵³, de ez csak részben volt igaz, mert az idősebb korosztály hiába tanult meg egy nyelvet, a koránál fogva nem helyezték ki külszolgálatra.

*A külföldön szolgálatot teljesítő állomány és a külföldi hálózat*¹⁵⁴

A Hírszerző Osztály külföldön szolgálatot teljesítő állományáról is maradt fenn kimutatás 1959 januárjából. Eszerint ekkor 39 fő tartózkodott külszolgálaton titkos vagy szigorúan titkos állományban. Belügyi szolgálatuk kezdetét vizsgálva négyen 1945-től dolgoztak a BM kötelékében, 1946 és 1949 között hatan, 1950–1951-ben tizenegyen, 1952–1953-ban öten, 1954–1955-ben hárman álltak szolgálatba. Az 1956–1957-ben beléptettek száma viszonylag magas: tíz fő. Kor szerint vizsgálva 30 évesnél fiatalabb volt tíz, 30 és 40 év közötti pedig 24 fő. A 40-50 közöttiek száma három, az 50 évesnél idősebbeké pedig csupán két fő. Családjukat tekintve huszonhatan munkás-, öten paraszt-, négyen értelmiségi, és szintén négyen egyéb származásúak voltak. Iskolai végzettségüket tekintve három főnek hat elemije, nyolcnak nyolc általános iskolai osztálya, tizenegynek négy polgárija, tíznek érettségije és tizenháromnak felsőfokú végzettsége volt.¹⁵⁵

A hírszerzés számára nagyon fontos, hogy megfelelő hírforrásokkal rendelkezzenek. 1959. december 31-i kimutatás szerint összesen 135 működő, nyolc pihentetett, valamint 19 leszakadt ügynöke és titkos munkatársa volt az osztálynak. A legtöbb működő ügynök Ausztriában dolgozott, közülük három volt osztrák, a többi pedig ún. hontalan.¹⁵⁶ Azonban 1960-ban kiderült, hogy az 1959-ben feltüntetett ügynökök egy része csak a statisztikát szépítette, effektív munkát sohasem végzett, így az 1960. decemberi értékelésnél jelentősen visszaesett a feltüntetett hálózat létszáma: a megadott 77 fő 12 országban dolgozott, pontosabban közülük is csak 53 fő volt aktív, 14 pihentetett és 10 leszakadt munkatárs volt.¹⁵⁷ 1961. június 1-jén Vértés János terjesztette fel osztályvezetőként Tömpe Andrásnak, a II. Főosztály helyettes vezetőjének az osztály külföldi hálózatáról szóló újabb kimutatást. Ebből látható, hogy jelentősen megnőtt az osztály külföldi hálózatának a száma. 1961. június 1-jén 62 ügynököt, 163 titkos munkatársat és két levélcím-tulajdonost¹⁵⁸ foglalkoztattak, 11 volt a pihentetett, és 12 a leszakadt hálózati személyek száma. A legtöbb hálózati személyt ezúttal is Ausztriában foglalkoztatták (20 ügynököt, 16 titkos munkatársat és egy levélcím-tulajdonost). Ezt követte Anglia, Franciaország és az NSZK 19-19 hálózati személlyel, míg Olaszországban 18, az USA-ban pedig 13 fős volt a hálózat. Az osztály összesen harminc országban rendelkezett működő hálózati személlyel.¹⁵⁹ 1961-ben a II. Főosztály vezetőjének 11. számú utasítása alapján a Hírszerző Osztályon felülvizsgálták az osztály ügynökeinek operatív munkáját.¹⁶⁰ A vizsgálatról készített összefoglaló jelentés megállapította, hogy az ügynökök több mint kétharmada „lojális”, de azt nagyon nehezen tudták meghatározni, mit jelent ez a fogalom valójában. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy a gyakorlati munkában majdnem kivétel nélkül minden esetben az eszmei alap az anyagi alappal párosult, vagyis nehéz volt megmondani, hogy az ügynököt valójában mi köti a szervhez: „az eszmei alap, amelyen szerveztük, vagy a pénz, amelyet rendszeresen kap tőlünk” – fűzte hozzá a jelentés írója.¹⁶¹

Egy 1962. március 26-i jelentés szerint a titkos munkatársak hálózatát a követségek és a kereskedelmi kirendeltségek beosztottaiból szervezték meg, többségüket Magyarországon vonták be a hálózati munkába, és a kiképzésüket is itthon bonyolították. Ekkor például a II/3-H alosztály, amely az ellenséges szervek behatolási törekvéseinek felderítését és megakadályozását végezte hálózati operatív eszközökkel, 75 külképviseleti objektumban önmaga 150 titkos munkatársat foglalkoztatott. A rezidentúrával rendelkező külképviseleteken – a vezetők kivételével – valamennyi

beosztott titkos munkatárs volt, de közülük voltak, akiket nem a hírszerzés, hanem a BM II. Főosztály más osztályai és az MNVK 2. Csoportfőnökség is foglalkoztatott.¹⁶²

Felvételi követelmények

Egy 1959 decemberében Galambos József főosztályvezetőnek a belügyminiszter egyetértésével meghozott határozata szabályozza a Hírszerző Osztály állományában történő alkalmazást.¹⁶³ Eszerint csak párthű, politikailag és erkölcsileg megbízható, büntetlen előéletű, megfelelő politikai és szakmai előképzettséggel, valamint megfelelő általános műveltséggel rendelkező személyt lehet felvenni. Ezt követően nem tartozhatott az osztály állományába az, akinek közvetlen hozzátartozója disszidált, kivéve, ha kapcsolatuk még jóval a disszidálás előtt megszakadt, és azután sem állt helyre, és az sem, aki nem tagja az MSZMP-nek, illetve ha közvetlen hozzátartozói erkölcsileg nem megbízhatók. A szolgálat betöltőinek nem lehet káros szenvedélye, viszont olyan egészséges és jó modorú embernek kell lennie, aki különös ismertetőjellel nem rendelkezhet.

Az osztály hírszerzőtiszti operatív állományának utánpótlását alapvetően a II. Főosztály más osztályairól való áthelyezéssel biztosították, de a Külügyminisztériumból, a Külkereskedelmi Minisztériumból, és más intézményektől (IBUSZ, Magyar Rádió) is igyekeztek kádereket átvenni. Azonban őket is csak akkor, ha megfeleltek annak az általános elvárásnak, hogy legyen 25 évesnél idősebb, de 40 évesnél fiatalabb, legyen legalább gimnáziumi érettségije (vagy annak megfelelő végzettsége), és legalább egy nyugati nyelvet középfokon beszéljen.

Minden hírszerző tiszttel szemben követelményként állították fel, hogy köteles alaposan megismerni annak az országnak a történelmét, földrajzát, gazdaságát, politikai berendezkedését, irodalmát, kulturális életét, amelyen dolgozik; valamint nyelvét, amelyből felsőfokú vizsgát kell tennie, és amelyen folyékonyan kell tárgyalnia. Minden hírszerző tisztnek kötelezővé tették a BM Idegen Nyelvi Főiskola sikeres elvégzését legalább esti tagozaton, továbbá a jól elsajátított fedőmunkát is.

A papírforma szerint külföldre kihelyezni csak azt az egyént lehetett, aki szakmailag maximálisan felkészült, rendezett családi életet él és a házastársa is párt- vagy KISZ-tag.

Természetesen itt is volt kiskapu: a II. Főosztály vezetője adhatott felmentést akkor, ha valaki valamelyik feltételt nem teljesítette, de ennek ellenére szerették volna külföldi munkára kihelyezni.¹⁶⁴

Fegyelmi és erkölcsi helyzet, a konspirációs szabályok betartása

Az osztály- és alosztály-értekezletekről, valamint az osztályról szóló egyéb jelentések rendszeresen szólnak különböző fegyelmi vétségekről – a legtöbbször csak utalás formájában. Az 1958. évi káderjelentés például négy embert nevezett meg az állományból, mint akik erkölcsileg züllöttek.¹⁶⁵ Megemlítette, hogy nem segítette elő az erkölcsi és politikai fegyelem megszilárdítását, hogy egyesek „nagyfokú italozást folytattak, és egyes esetekben felelősségre kellett vonni elvtársakat. Pl. Koppány, Hill, Tóth László”. A jelentés készítője kitért arra, hogy az italozás továbbra is gondot jelent – és két nevet említett – Kállai és Mohai –, akikkel emiatt gond van.¹⁶⁶ Az 1959. március 6-i osztályértekezleten Móró István alezredes referátumában szólt arról, hogy a hírszerző tisztek elszoktak a szolgálati fegyelemtől, egymás között eltúrik a fegyelmi vétséget elkövetőket, a „semmittevőket, sajnos nincs meg a határozott kollektív elítélése a hanyag, felelőtlen beosztottaknak” – mondta, majd kitért arra is, hogy többen érdemeikre való hivatkozással nem tartják magukra nézve kötelezőnek az aláfölérendeltségi viszonyt.¹⁶⁷ Az 1961. április 5-i jelentésben azt olvashatjuk, hogy 1960-ban a munka- és operatív fegyelem általában javult, de az „általános képet jelentősen rontja néhány kirívó fegyelmezetlenség”.¹⁶⁸

A belügyminiszter az 1962. május 24-i 0017-es számú parancsa a konspirációs és az operatív fegyelem betartására vonatkozó szigorító intézkedéseket tartalmazott,

amelyek a Hírszerző Osztályt is elevenen érintették. A parancs indítékaként az szolgált, hogy az 1962. május 8-ról 9-re virradó hajnalon a Belügyminisztérium II/9. Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztályának rendőr őrmestere, Lapusnyik Béla erőszakos úton határsértést követett el, és Ausztriába szökött.¹⁶⁹ A hazaárulás azonnali intézkedéssorozatát váltotta ki a Politikai Nyomozó Főosztályon, mivel a vezetők feltételezték, hogy a szökevény munkájánál fogva olyan információk birtokában van, amelyek mind a kémelhárításra, mind a hírszerzésre veszélyeket jelenthetnek. A belügyminiszteri rendelet a fegyelem megszigorítása kapcsán érintette többek között az egységeknél a konspirációs szabályok betartását, a fegyelmi-erkölcsi helyzet megvizsgálását, a polgári életbe történő áthelyezésnél a folyamat felgyorsítását, a BM-dolgozók határsávba történő beutazásának és ott-tartózkodásának szabályozását.¹⁷⁰ A parancsot a II. Főosztály alosztályai kötelezően megtárgyalták, így a hírszerzésé is, eközben derült ki, hogy valóban súlyos problémák voltak a konspirációs szabályok betartásával, többek között sok volt a felesleges fecsegés a társszervek munkatársai előtt, sőt idegenek előtt még nyilvános helyeken is, például presszóban vagy taxiban, de akár telefonbeszélgetések során is. Ezeken kívül felmerült, hogy a priorálások során illetéktelen kérdéseket tesznek fel a társszervek, hogy az okmányokról felesleges példányokat készítenek, a táviratokat helytelenül kezelik, a jelentések piszkozati példányait nem a munkafüzetbe, hanem papírfecnikre írják, amelyek elkallódhatnak.¹⁷¹

A Hírszerző Osztály és a Külügyminisztérium kapcsolata

Bár a vita a külügyi fedésben dolgozó hírszerzőkről még nem zárult le 1957 nyaráig, a Hírszerző Osztály és a Külügyminisztérium között lassan újra normalizálódott a viszony, és a külügy továbbra is fedőszervként szolgált a hírszerzés számára a kereskedelmi kirendeltségekkel együtt. Ezt 1958. május 2-i megállapodásukban Biszku Béla belügy-, Sík Endre külügyminiszter és Incze Jenő külkereskedelmi miniszter rögzítette – láthatóan tanulva az 1956 előtti hibákból. A megállapodás szerint a külképviselőkre, vagyis a követségekre és a kereskedelmi kirendeltségekre kihelyezett belügyminisztériumi hírszerző rezidensek és hírszerző tisztek az adott külképviselő munkatársai, ezért a diplomáciai munkájukat illetően a külképviselő vezetőjének alárendeltjei. A belügyesek mindenben kötelesek a külképviselő vezetőjének utasításait végrehajtani, a hivatali fegyelmet pedig betartani, a rájuk bízott külügyi (külkereskedelmi) munkát a legjobb tudásuk szerint elvégezni. A megállapodás szabályozta a nyelvtudást is: eszerint a hírszerző tisztek számára kihelyezésük után három éven belül tették kötelezővé az adott ország nyelvének tárgyalóképes elsajátítását.¹⁷²

Azonban megnyugvást ez a megállapodás sem hozott. Móró István osztályvezető 1958. június 16-i Galambos Józsefnek, a II. Főosztály 1958. február 13-án kinevezett vezetője számára készített egy feljegyzést, amelyben változatlanul arra panaszkodott, hogy „Általános probléma a Külügyminisztériumban lévő elvtársak részéről a hírszerző munka dekonspirálása. Nyíltan beszélnek hírszerző tisztekről, nem tekintik a hírszerző munkát fontos államtitoknak. Pl. Földes [Pál]¹⁷³ követ elvtárs a Külügyminisztériumban illetéktelenekkel tárgyalja meg azt a kérdést, hogy neki nem kell két államvédelmi gépkocsivezető. Forgács Egon osztályvezető a büfében beszéli meg azt, hogy minden erőfeszítésük hiába az osztrák viszony javítására, amikor mások – itt a hírszerzésre utal – lebuknak Ausztriában. Szigeti Károly¹⁷⁴ a munkatársai előtt nyíltan kijelenti, hogy »ezek az emberek nem a Külügyminisztériumhoz tartoznak«. A Külügyminisztériumba felvett új embereket általában úgy fogadják, hogy belügyesek.”¹⁷⁵

Tömpe András megpróbált lobbyzni a belügyminiszternél, hogy a Külügyminisztériumban szükségük volna 15 illetménnyel, és 15 illetmény nélküli új státusz engedélyezésére. A kérést azzal indokolta, hogy nehézségbe ütközik a hírszerző tisztek kihelyezése a Külügyminisztériumba, mert nincs ott státusz. E státusztalanság önmagában is dekonspirációhoz vezet, mert a belügyből külszolgálatra helyezendő tisztek így rövid időt tölthetnek csak a fedőmunkahelyükön, ez azonban a hitelességüket csorbítja. A státuszhiány miatt ugyancsak lehetetlen a külföldi szolgálatból visszatérő hírszerző tisztek folyamatos fedés alatti legalizálása.¹⁷⁶

Az illegális hírszerző tisztek jogait és kötelességeit a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 105/1959. számú határozata, valamint a BM tiszti állományára vonatkozó 17-369/1961. számú belügyminiszteri utasítás szabta meg. A hírszerző tisztek fedését is külön szabályozták 1959 decemberében. A II/3. Osztály munkatársai mind a BM titkos állományába tartoztak. A fedőszervben dolgozó hírszerző tisztek kötelesek voltak leplezni ezt, kerülniük kellett, hogy a BM nyílt állományú munkatársaival együtt mutakozzanak. A BM központi épületét, és a BM üdülőit, gyógy- és kulturális intézményeit sem volt szabad látogatniuk, minden esetben a megadott fedőszerv hasonló funkciójú intézményét kellett (volna) igénybe venni.¹⁷⁷ A fedőszervekben elhelyezett hírszerző tiszteket különböző szervezetek, intézmények és hivatalok beosztottjaiként kellett legalizálni. A leplezésnek összefüggésben kellett lenni az érintett szakképzettségével és előző foglalkozásával. Ugyanakkor ismernie kellett a leplező cég címét, telefonszámait, a vezetők nevét, az intézmény szervezeti felépítését és ügkörét. Arra is oda kellett figyelni, hogy a polgári intézmény dolgozójaként leplezett hírszerző tiszt életmódja és fizetése megfeleljen a fedőszervbeli beosztásának, ezenkívül az összes fedőmunkahelyhez kapcsolódó igazolvánnyal és okmányokkal kellett rendelkeznie – közte munkakönyvvel, SZTK-lappal, kereseti kimutatással, munkaadói jellemzéssel, szakszervezeti tagkönyvvel, erkölcsi bizonyítvánnyal, iskolai bizonyítvánnyal és párttagsági könyvvel. Ha új beosztásba került, és ez lakóhelyén nem volt legalizálható, lakást kellett cserélni számára. Arra kellett törekedni, hogy a fedőszervbe történő áthelyezés természetesnek tűnjön. A hírszerző tiszt nevét és személyi adatait indokolt esetben az osztályvezető engedélyével volt lehetséges megváltoztatni.¹⁷⁸ Kiutaztatása esetén legalább hat hónapot kellett a fedőszervnél dolgoznia.

1960 elején újra szükségét érezték a külképviseleti szerveknél „szolgálatot teljesítő különleges beosztottak” jogainak és kötelességeinek szabályozását, amelyet ezúttal Sík Endre külügyminiszter és Incze Jenő külkereskedelmi miniszter közös utasításban adott ki. Ebben leszögezik, hogy az érintett beosztottak a „különleges munka kivételével” a külképviselet vezetőjének, míg a „különleges szolgálati feladataik teljesítése terén saját központjainak alárendeltjei”, vagyis szemmel láthatóan erősödött a rezidentúrák beosztottainak helyzete a követségeken.¹⁷⁹

1962-ben a belügyminiszter a 005. számú titkos parancsával további illegális hírszerző rezidentúrák felállítását rendelte el.¹⁸⁰

Vértes János, a Hírszerző Osztály új vezetőjeként 1961. október 18-i feljegyzésében arról tett említést, hogy a Külügyminisztérium és a BM Hírszerző Osztálya között a kapcsolat 1959-től lényegesen javult, a hírszerző munka feltételei a követségeken kedvezőbbek lettek. Gyakorlati tapasztalatként említette, hogy azon a követségen, ahol teljes egészében hírszerző tisztek és titkos munkatársak dolgoznak – például Londonban – a követség morális állapota és munkája lényegesen magasabb színvonalú, mint sok más helyen. Többek között azt javasolta, hogy osztályát vonják be a Külügyminisztérium káderpolitikai döntéseibe.¹⁸¹

A Hírszerző Osztály elhelyezése

1956 után – konspirációs okokból – a hírszerzést a Politikai Nyomozó Főosztály egyéb osztályaitól teljesen különválasztva helyezték el az MSZMP egyik központi épületében az Árpád utca 8. száma alatt. 1959 novemberében döntés született arról, hogy az osztály személyi állományának egy részét új körletben helyezik el, ezért az őrseget adók létszámát is megduplázták, és egy gondnokkal és takarítóval bővült a polgári állományúak száma.¹⁸² Tömpe András osztályvezetőként hozott első intézkedései között felvetette, hogy az Árpád utcai épület így is túlzsúfolt, a feladat teljesítésére nem megfelelő. Azt javasolta, hogy az V. kerületi pártbizottság Mérleg utcai székházát biztosítsák osztálya számára. Ez azonban az V. kerületi pártbizottság ellenállásán meghiúsult. Végül 1960. február 10-én a Fővárosi Tanácsnál történt egyeztetés eredményeként megállapodás született arról, hogy a hírszerzés számára egy év alatt teljesen új épületet emelnek, mégpedig az V. kerület Arany János utca és Akadémia utca sarkán.¹⁸³ Azonban valamilyen oknál fogva ez meghiúsult, és 1961 őszén a G alosztályt

összeköltötték az osztály többi egységével,¹⁸⁴ és a hírszerzést a Belügyminisztérium József Attila utcai központi tömbjében helyezték el.¹⁸⁵

Az 1962. augusztusi nagy átszervezés a hírszerzés szervezetét jelentősen érintette: a III. Főcsoportfőnökség I. Csoportfőnökség lett, a korábbi alosztályok osztályokká, az alosztályvezetők pedig osztályvezetőkkel léptek elő.

¹ ÁBTL 4.1. A-3036. 83.

* A hírszerzés témájához lásd még Tóth Eszter írását a *Betekintő* jelen számában!

² A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 tavaszán engedélyezte a HM keretében katonapolitikai hírszerző osztály létrehozását, amely Pálffy György vezérkari százados vezetésével 1945 áprilisában kezdte meg működését Budapesten. Lásd Cseh, 1999. 74.

³ A belügyminiszter 533.900/1946. BM. sz. rendelete az államháztartási egyensúlyi helyzetének rendbehozása érdekében az államrendőrség kebelében végrehajtandó változásokról szóló 10.060/1946. M.E. számú rendelet 1.§-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1946. 3. és *Rendőrségi Közlöny*, 1946. 574–575.

⁴ PIL 274. f. 11. cs. 14. ö. e. és ÁBTL 1.1. Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 61. számú körözüvény. 1946. szeptember 25. (1. d.); Gábor, 1998. 165. A politikai rendőrség szervezetén belüli szervezeti zavarokat jól mutatja, hogy az ÁVO szervezeti felépítését tartalmazó körözüvényt még a PRO nevében adta ki Péter Gábor.

⁵ ÁBTL 1.1. Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 61. számú körözüvény, 1946. szeptember 25. (1. d.)

⁶ ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 5/c/1949. számú parancsa. 1949. február 6.

⁷ Szarvas Pál (1908–1974), aki a Rajk és társai per egyik kihallgatója volt, egy belső vizsgálatot követően 1950-ben kikerült a szervezetből, a Külügyminisztérium rejtjeles szolgálatot teljesítő főosztályának vezetője lett, majd 1954-ben a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságba neveztek ki nagykövetnek. Lásd MOL M-KS 276. f. 53. cs. 179. ö. e., valamint MOL 276. f. 53. cs. 298. ö. e. 180.

⁸ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. Valamint Boreczky, 1999. 96–97. és Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

⁹ ÁBTL 2.8.1. ÁVH Eln. 250.164/1950. számú parancsa. 1950. augusztus 25.

¹⁰ Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

¹¹ ÁBTL 1.4. 76/1951. Az ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa. 1951. szeptember 28.

¹² ÁBTL 1.4. 76/1951. Az ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa. 1951. szeptember 28. Tihanyit visszamenőlegesen bocsátották el a volt ÁVH állományából 1953. január 15-i hatállyal. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 629. számú parancsa. 1954. július 29.

¹³ Farkas, 1990. 286–305. Farkas Vladimir azt is megemlíti, hogy Filatov utódai Budapesten Tyiskov és Jeliszejev ezredek voltak. 293. Lásd még Rainer, 2001. 70–72.

¹⁴ Volokityina–Murasko–Noszkova–Pokivaljova, 2002. 631; Baráth, 2011. 29–30.

¹⁵ ÁBTL 1.4. 76/1951. Az ÁVH vezetőjének 1951. szeptember 28-i parancsa, és ÁBTL 4.2. 037/1952. Az ÁVH vezetőjének 1952. július 29-i parancsa. Lásd még Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

¹⁶ MOL XIX-B-1-au, dobozon kívül. A BM felépítéséről, szervezetéről táblázatok, 1945–1960. 2. sz. könyv. Az Államvédelmi Hatóság szervezete, hivatásos és sorozott létszáma az 1951. október 12-i állapot szerint; és Az Államvédelmi Hatóság szervezete, hivatásos és sorozott létszáma az 1953. július 14-i állapot szerint. (Egyesülés előtt.)

¹⁷ MOL XIX-B-1-au, dobozon kívül. A BM felépítéséről, szervezetéről táblázatok, 1945–1960. 2. sz. könyv. Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1951. októberi állapot.

¹⁸ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 1., ÁBTL 3.1.5. O-9554/5.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/1-4.

¹⁹ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 1.

²⁰ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 126. ö. e. 80., ÁBTL 2.8.1. 1565.

²¹ ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 11. számú parancsa. 1954. szeptember 18.

²² ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29.

²³ ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 89. számú parancsa. 1955. december 27.

²⁴ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-1473/1954. 64. d. A BM II. Osztály rendszeresített állománytáblázata. 1954. október 12.

²⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-427/1955. 64. d. A BM II. Osztály rendszeresített állománytáblázata. 1955. július 26.

²⁶ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12.

²⁷ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter-helyettes 18. számú parancsa. 1955. augusztus 26.

²⁸ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter-helyettes 2. számú parancsa. 1956. január 12.

²⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. Horváth Árpád rendőrnemzetes őrnagy 1956. november 29-i feljegyzése. Horváth 1952–1953-ban a VIII/4. (Emigrációs Hírszerző) Osztály vezetői teendőit látta el, majd – nagy fájdalomra – 1953 júliusában ő is elkerült a hírszerzéstől, és az Operatív Nyilvántartó Osztály vezetője lett. 1955 novemberében átengedték a Minisztertanács Titkárságának állományába, ahol belügyi referens lett. A fenti feljegyzését első ízben még a forradalom előtt készítette

- el Hegedűs András miniszterelnök számára, majd ugyanezt küldte el 1956. november 29-én Marosán Györgynek, 1957. június 3-án pedig Biszku Bélának. Többé nem került vissza a hírszerzéshez.
- ³⁰ A rezidentúra: állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális. ÁBTL 4.1. A-3036. 165.
- ³¹ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 1.
- ³² ÁBTL 1.6. sz. n. Horváth Árpád rendőrnyomozó őrnagy 1956. november 29-i feljegyzése.
- ³³ Az ún. Gehlen-szervezetet Reinhard Gehlen, a hitleri keleti hadseregcsoport katonai hírszerző osztályának főnöke 1946-ban, az USA megbízásából hozta létre. Célja az NDK és a szocialista országok elleni hírszerző tevékenység volt. A szervezetet Adenauer kancellár 1956-ban beépítette az államapparátusba.
- ³⁴ ÁBTL 1.11.12. sz. n. Jelentés, 1955. március 13. (469. d.). Lásd Okvách, 2001. 689–704. és ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 2. Lásd még Krahulcsán, 2009. 3–19.
- ³⁵ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 222. ő. e. MDP PB 1955. március 24-i ülése. A napirend tárgyalásán meghívotként részt vett Egri Gyula, a miniszter első helyettese, Dékán István, a miniszter államvédelmi helyettese, valamint Hárs István államvédelmi ezredes, a Hírszerző Osztály vezetője.
- ³⁶ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 222. ő. e. Az MDP PB 1955. március 24-i ülése.
- ³⁷ Uo. Az idézetben a helyesírási hibákat javítottuk, az aláhízásokat kurzívval jeleztük.
- ³⁸ Lásd 22. lábjegyzetet! ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29.
- ³⁹ ÁBTL 1.6. 63-614/58. 2. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12.
- ⁴⁰ Uo.
- ⁴¹ ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése Münnich Ferencnek. 1956. december 17. 1.
- ⁴² ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 3.
- ⁴³ ÁBTL 4.1. A-3245/1. 24–26.
- ⁴⁴ ÁBTL 1.6. 227/86/1957. 1956-ban a soroksári harcok kapcsán meghalt Lóránd György szds. ügyének kivizsgálására alakult bizottság jegyzőkönyve. 1957. január 5.; ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3-6. alosztály jelentése [1957].
- ⁴⁵ ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése Münnich Ferencnek. 1956. december 17. 1. A Külügyminisztérium munkájáról az MSZMP PB 1958. január 15-én hozott határozata is keményen bírálta a Külügyminisztériumnak az 1956-os forradalom óta folytatott tevékenységét. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 66. ő. e. Az MSZMP PB 1958. február 11-i ülése.
- ⁴⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. Dátum nélkül, de a keletkezés becsülhető dátuma: 1957. június 30.
- ⁴⁷ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n.
- ⁴⁸ ÁBTL D. Gy. BM Archív Irrattár, Parancsgyűjtemény. 1956. november 27. (másolatban)
- ⁴⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n.
- ⁵⁰ MOL XIX-B-1-al-28/a-1957. 1. d. Budapest, 1956. december 17. 2. Mátyásnak 1956. december 17-i dátummal két különböző jelentése maradt fenn, az egyik az ÁBTL-ben, a másik a MOL-ban található.
- ⁵¹ ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése Münnich Ferencnek. 1956. december 17. 2.
- ⁵² HL VIII/2. 26. ő. e. (1958). Köszönöm Okvách Imrének, hogy a kutatását rendelkezésemre bocsátotta.
- ⁵³ A javaslat szerint a HM 2. Csoportfőnökséghez a katonai hírszerzés, a 3. Csoportfőnökséghez a politikai hírszerzés, a 4. Csoportfőnökséghez a kém- és katonai elhárítás, az 5. Csoportfőnökséghez pedig az operatív technika tartozott volna. Az Állambiztonsági Tanácsba javasolt tagok a következők voltak: Kádár János, Münnich Ferenc, Uszta Gyula és maga a javaslattevő, Tömpe István. A javaslaton rajta van Tömpe aláírása, és Kádár neve is, de a hozzá tartozó aláírás hiányzik.
- ⁵⁴ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére. 1957. január 10.
- ⁵⁵ Uo.
- ⁵⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére. 1957. január 10. Ez alapján a csoportfőnökség állománya 124 főből állt volna, mindenki rendelkezett volna fegyverrel, és tíz gépkocsi állt volna rendelkezésükre.
- ⁵⁷ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n.
- ⁵⁸ ÁBTL 4.2. 6-200/8/1957. A belügyminiszter 8. számú parancsa. 1957. április 9.
- ⁵⁹ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa. 1957. május 3.

- ⁶⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/13/1957. A belügyminiszter 13. számú parancsa. 1957. május 3.
- ⁶¹ ÁBTL 1.6. sz. n. Horváth Árpád rny. őrnagy feljegyzése Biszku Béla részére a magyar hírszerzés és a BM operatív helyzetével kapcsolatban. 1956. november 29.
- ⁶² ÁBTL 1.6. sz. n. 1957. március 13-i feljegyzés a Külügyminisztériummal kapcsolatos kérdésekről. 1-2.
- ⁶³ ÁBTL 1.6. BM II/3. Osztály, 7/2-256/1957. 1957. március 26-i jelentés az MNK külképviseleti intézményeinél tapasztalt eseményekről. 6-7.
- ⁶⁴ Baráth-Feitl, 1993. 289. A jegyzőkönyv említést tesz még arról is, hogy a kérdéshez Biszku Béla is hozzászólt, illetve, hogy Biszku felszólalását borítékban mellékeltek. Azonban ennek nincs nyoma az iratokban.
- ⁶⁵ ÁBTL 1.6. 7/2-272/1957. (63-614/1958.) A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. Lásd még Krahulcsán, 2008.
- ⁶⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. Osztályértekezlet. 1958. június 2. 9.
- ⁶⁷ Egyelőre egyik dokumentum sem került elő a levéltárakból, illetve irattárakból.
- ⁶⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. Osztályértekezlet. 1958. június 2. 9-12.
- ⁶⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. A BM hírszerző szerve munkájának alapvető irányai és feladatai. 1957. február 26.
- ⁷⁰ Uo. 1.
- ⁷¹ Uo. 3-6.
- ⁷² ÁBTL 4.1. 10-21/2/1959. A belügyminiszter 2. számú parancsa. 1959. február 10.
- ⁷³ ÁBTL 1.6. 6-200/1957. A belügyminiszter 20. számú parancsa a határon túli hírszerző munka szabályozásáról [a BM Politikai Nyomozó Főosztálya hírszerző és kémelhárító munkájának szabályozásáról]. 1957. június 8.
- ⁷⁴ ÁBTL 1.6. 63-2359/1958. A BM II/3. Osztály jelentése a 20/1957. sz. belügyminiszteri parancs végrehajtásáról; ÁBTL 1.6. 63-092/1959. A BM II/6. Osztály jelentése a 20/1957. sz. belügyminiszteri parancs végrehajtásáról; ÁBTL 1.6. 63/1128/1962. Jelentés a 20/1957. sz. belügyminiszteri parancs végrehajtásáról.
- ⁷⁵ Farkas, 1990. 296. Farkas ugyanitt leírja azt is, hogy ez milyen családi konfliktushoz vezetett az anyósával.
- ⁷⁶ ÁBTL 2.8.1. 13/1/1957. A belügyminiszter 1. számú parancsa. 1957. május 3.
- ⁷⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0083. számú parancsa. 1959. május 8.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0096. számú parancsa. 1959. június 1. Leszerelésének indoka egyelőre nem ismert, de bizonyosan közrejátszott, hogy 1957 szeptemberében miniszteri figyelmeztetést, 1958 májusában pedig egy miniszteri parancs végre nem hajtása miatt írásbeli miniszteri figyelmeztetést kapott. 1960-tól a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem igazgatója volt. 1970-ben megválasztották a budapesti VI. kerületi pártbizottság első titkárának. E tisztségből vonult nyugállományba 1982-ben. Lásd Fekete Edit Móró Istvánról készített életrajzát, *Archontológia, 1953-1956.* (kézirat)
- ⁷⁸ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0082. számú parancsa. 1959. május 8.
- ⁷⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 244. számú parancsa. 1961. március 18. 1962. február és december között az MSZMP KB Adminisztratív Osztályát vezette, részt vett a törvénysértő perek lezárásáról szóló párthatározat kidolgozásában. A végrehajtás következetlensége feletti viták miatt kérte felmentését. Az 1501/1962. november 30-i belügyminiszteri paranccsal újra állományba vették a III. Főcsoportfőnökségen. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 1501. számú parancsa. 1962. november 30. Később a Corvina Kiadó igazgatója lett, majd 1967-től berlini nagykövet. A csehszlovákiai válság kibontakozását onnan kísérte figyelemmel. Aggályait megfogalmazta a hazai pártvezetésnek, de véleményét túlzónak találták, így 1968. augusztus 24-én lemondott. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 472. ő. e. 100-104. Ezután a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnöki teendőit látta el. Az MSZMP vezetése méltánytalanul és igazságtalanul belekergette egy megalázó fegyelmi ügybe, amelyben nem hagyták, hogy tisztázza magát. 1971. december 15-én önkézzel vetett véget életének. Lásd Palasik, 1999; Moldova, 221-226.
- ⁸⁰ 1970-ben a Külügyminisztérium állományába helyezték át: rendkívüli és meghatalmazott nagykövetségként a Pakisztánban felállítandó nagykövetség vezetője lett. 1974 márciusában hazatért, s a Külügyminisztérium főosztályvezetőjeként dolgozott tovább. 1977 tavaszán megbízták a magyar nagykövetség vezetésével Új-Delhiben, és a Magyar Népköztársaság képviselőjével a Burmai Unióban, a Sri Lanka Köztársaságban, a Nepáli Királyságban, valamint Szingapúr Államban. 1981-ben vonult nyugállományba. ÁBTL 2.8.2.1. 158.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 519. ő. e.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 713. ő. e.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 820. ő. e.
- ⁸¹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00156. számú parancsa. 1962. július 17. Ebben a kinevezésben vezetékneve: Komornyik.
- ⁸² ÁBTL 2.8.2.6. 0184/1961. A belügyminiszter-helyettes 00184. számú parancsa. 1961. november 21.
- ⁸³ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0018. számú parancsa. 1956. november 15.; 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01236. számú parancsa. 1957. június 4.
- ⁸⁴ További pályája is a hírszerzéshez kötötte: 1964-ben ezredessé, 1975-ben vezérőrnaggyá léptették elő – bár 1967-től már csak a csoportfőnök I. helyettese. 1980-ban nyugdíjazták. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0065. számú parancsa. 1964. április 4.; ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0021. számú parancsa. 1966. április 27.; Eszerint az egyik beosztottja, Szabó László rendőr őrnagynak az USA-ba történő szökése miatt írásbeli figyelmeztetést kapott. ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 03. számú parancsa. 1967. február 15. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:665680 (Utolsó letöltés: 2011.

május 22.)

⁸⁵ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00156. számú parancsa. 1957. május 31.

⁸⁶ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00185. számú parancsa. 1962. augusztus 17.

⁸⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00156. számú parancsa. 1958. március 5.

⁸⁸ ÁBTL 4.2. 037/1952. július 29-i Az ÁVH vezetőjének 1952. július 29-i parancsa.

⁸⁹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00147. számú parancsa. 1962. július 13. Tóthot 1963. dec. 15-i hatállyal a III/I. Csoportfőnökségen alosztályvezetőnek nevezték ki. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 002. számú parancsa. 1964. január 16.

⁹⁰ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00158. számú parancsa. 1958. október 17.

⁹¹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0024. számú parancsa. 1958. január 29.

⁹² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00162. számú parancsa. 1958. június 12.

⁹³ ÁBTL 2.8.1. 3/a/1948. október 13-i BM ÁVH vezetői parancs.

⁹⁴ Lásd Huszár, 2009.

⁹⁵ Kovács István életrajzát feldolgozta Takács, 2010.

⁹⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 00407. számú parancsa. 1958. november 11.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 355. számú parancsa. 1961. november 21. Kovácsot 1962. augusztus 15-i hatállyal felmentették a vezetői beosztásból és leszerelték a polgári életben történő elhelyezéssel. ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0028. számú parancsa. 1962. augusztus 9.

⁹⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0030. számú parancsa. 1960. február 25.

⁹⁸ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0080. számú parancsa. 1957. március 29., ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00200. számú parancsa. 1958. június 12., ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00305. számú parancsa. 1958. augusztus 11., 2.8.2.6. A belügyminiszter 0030. számú parancsa. 1960. február 25., ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00162. számú parancsa. 1962. augusztus 15.

⁹⁹ Nem tette le az államvizsgát.

¹⁰⁰ ÁBTL 2.8.1. 5508; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0056. számú parancsa. 1960. április 12.; ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0030. számú parancsa. 1962. augusztus 18.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00187. számú parancsa. 1962. augusztus 21. Lásd Fekete Edit Szőke Béláról készített életrajzát, *Archontológia, 1953–1956.* (kézirat) 1965. április 1-jén rendőr ezredesi rendfokozatot kapott. 1965 és 1967 között elvégezte az MSZMP KB Pártfőiskoláját, és új területre került: 1967. szeptember 1-jétől a BM Felügyeleti Csoportját (II/1.) vezette. 1970 decemberében kinevezték a BM Belső Biztonsági Szervek Szakbizottság vezetőjének. Az 1971. július 1-jei átszervezés után a – Felügyeleti Csoport jogutódjaként létrehozott – Belbiztonsági Osztály osztályvezető-helyettese lett, 1973. december 31-én ment nyugdíjba.

¹⁰¹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00157. számú parancsa. 1957. június 14., 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 0112. számú parancsa. 1960. július 5. A 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00219. számú parancsa. 1962. szeptember 4. Ez utóbbi mint alezredest erősítette meg alosztályvezetői beosztásában a III. Főcsoportfőnökség I. Csoportfőnökségén, tehát továbbra is maradt a hírszerzésnél.

¹⁰² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0047. számú parancsa. 1958. február 18.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00133. számú parancsa. 1960. december 1.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00112. számú parancsa. 1962. május 26.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00188. számú parancsa. 1962. augusztus 21.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00177. számú parancsa. 1967. augusztus 1.

¹⁰³ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00169. számú parancsa. 1962. augusztus 4.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00150. számú parancsa. 1962. július 13.

¹⁰⁴ ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 091. számú parancsa. 1960. május 9.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00189. számú parancsa. 1962. augusztus 21.

¹⁰⁵ MOL XIX-B-1-az 6-200/12/1957. 30. d. 12/1957. május 3-i belügyminiszteri parancs és ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa. 1957. május 3.

¹⁰⁶ ÁBTL 1.6. 27-112/1957. A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának ideiglenes állománytáblája. 1957. június 12.

¹⁰⁷ ÁBTL 1.6. 27-480/24/1957. A BM Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztály polgári alkalmazottainak állománytáblája. 1957. november 23.

¹⁰⁸ ÁBTL 1.6. 16-48/1958. A BM II/3. Osztály állománytáblája. 1958. január 30.

¹⁰⁹ ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Jelentés a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1961. december 30. 7.

¹¹⁰ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. Az MNK külképviseleti szerveinél szolgálatot teljesítők jogainak és kötelességeiknek szabályozásáról szóló utasítás. 3. sz. melléklet. Javaslat a BM II/3. Osztály állománytáblázatának és létszámának módosításra. D. n.

¹¹¹ ÁBTL 1.6. 63-2458/1960. Javaslat a politikai-gazdasági hírszerzéssel foglalkozó alosztályok kettéosztására. 1960. november 29.

- ¹¹² ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. 3. sz. melléklet. Javaslat a BM II/3. Osztály állománytáblázatának és létszámának módosításra. D. n.
- ¹¹³ ÁBTL 1.6. 16-32/4/1960. Az állománytáblázat megküldése. 1960. május 4. és ÁBTL 1.6. 63-1028/1960. Az állománytáblázat megküldése. 1960. május 4.
- ¹¹⁴ ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Jelentés a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 7.
- ¹¹⁵ ÁBTL 1.6. 16-32/4/1960. A BM II/3. Osztály állománytáblázata és ÁBTL 1.6. 63-1028/1960. Állománytáblázat megküldése a BM Szervezési Osztálynak.
- ¹¹⁶ ÁBTL 1.6. 63-950/1960. A polgári alkalmazotti állománytáblázat megküldése. 1960. április 23. A hírszerzés polgári állományában a következő foglalkozásúakat tüntették fel: egy segédmunkás, kettő felszolgáló, egy büfés, egy gondnok, egy kazánfűtő, nyolc takarító és egy házfelügyelő.
- ¹¹⁷ Uo. 15–21.
- ¹¹⁸ ÁBTL 1.6. 7/1960. II. Főosztályvezetői utasítás kihirdetése (elosztója). Minden alosztályi névsorban megtalálhatjuk az adott alosztály munkatársainak aláírását is.
- ¹¹⁹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00170. számú parancsa. 1958. június 24. Ez július 1-jei hatállyal nevezte ki alosztályvezetőnek még a II/3-7. alosztályra. 1961. november 1-jétől alezredes. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00141. számú parancsa. 1961. november 2. Elődje 1957. május és 1958. május között Kovács László rendőrnagy százados volt, akit 1958. május 1-jei hatállyal saját kérelmére elbocsátottak a szolgálatból; 1960-tól az Elektroimpex Külkereskedelmi Vállalatnál osztályvezető. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00169. számú parancsa. 1957. június 12. és ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00134. számú parancsa. 1958. április 22.
- ¹²⁰ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00128. számú parancsa. 1964. július 1. E szerint a belügyminiszter 8059/1964. sz. rendeletével családi nevét Szolnokra változtatta.
- ¹²¹ ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 086. számú parancsa. 1960. május 5. Ez nevezte ki a BM II/3. Osztályon alosztályvezetőnek, ezt megelőzően alosztályvezető-helyettes volt. A belügyminiszter 4675/1963. sz. rendeletével Czvetkovics László rendőr őrnagy családi nevét Csordásra változtatta. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0099. számú parancsa. 1963. május 17. 1959. október és 1960. május között az alosztály vezetője Radnai Sándor rendőr alezredes volt, aki 1961. márciusától a frankfurti rezidentúrán volt külszolgálatban. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00184. számú parancsa. 1959. október 5.; 2.8.2.1. 1050. 1965-ig a Rajki vezetéknévét használta.
- ¹²² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00175. számú parancsa. 1957. június 18. Ez mint rendőrnagy százados nevezte ki a II/3. Osztály állományába csoportvezetőnek.
- ¹²³ Róla annyit tudunk, hogy 1958. júniusában erősen bírálta a Reakciós Emigráció Elleni Hírszerző Alosztály munkáját. ÁBTL 1.6. 63-947/1958. Az 1958. június 2-i osztályértekezlet jegyzőkönyve. 2.
- ¹²⁴ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00206. számú parancsa. 1959. november 11. Hajdú az alosztály élén Lehel Arthur rendőr ezredes váltotta. ÁBTL 1.6. 63-2371/1959. A BM II/3. Osztály 1959. október 28-i értekezletének jegyzőkönyve. 46. Rajtuk kívül még a következő alosztályvezetőről van adatunk: Meszler Tibor (1928. Bolyos Erzsébet) rendőr őrnagy, akit 1958. január 1-jei hatállyal bíztak meg. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0048. számú parancsa. 1958. február 18. Vezetéknévét a belügyminiszter 20.862/1960. sz. engedélye alapján Kovácsra változtatta. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 057. számú parancsa. 1960. március 15. 1961. június 1-jétől rendőr alezredes. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0096. számú parancsa. 1961. július 28.
- ¹²⁵ ÁBTL 2.8.6.2. A belügyminiszter-helyettes 0041. számú parancsa. 1961. április 20.
- ¹²⁶ ÁBTL 1.6. 63-086/1961. Kimutatás. 1960. december 30.
- ¹²⁷ A javaslat jelzete végig: ÁBTL 1.6. 63-993/1961. Javaslat az osztály 1961–1966. évre szóló állománytáblázatának megállapítására. 1961. május 20.
- ¹²⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. 1961. február 24-i feljegyzés.
- ¹²⁹ ÁBTL 1.6. 63-2458/1960. november 29., ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 0182. számú parancsa szerint Marótit november 4-én nevezték ki a II/3. Osztályon csoportvezetőnek, és felmentették ugyanott a főoperatív beosztásából, és majd az 1962. június 9-i belügyminiszter-helyettesi parancs nevezte ki a II/3. Osztály alosztályvezetőjévé, és mentette fel csoportvezetői beosztásából május 15-i hatállyal. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00122. számú parancsa. 1962. június 9.
- ¹³⁰ ÁBTL 1.6. sz. n. 1961. január 10-i értekezlet jegyzőkönyve. 10. A területi elv az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az adott operatív egység – igazodva a földrajzi és a közigazgatási területhez – végzi az elhárító és védelmi feladatokat. ÁBTL 4.1. A-3036. 185. A vonalas elv pedig az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az ellenséges tevékenység speciális jellegének, sajátosságainak figyelembe vételével szervezik az operatív egységeket. Uo. 200.
- ¹³¹ Az operatív állományba ekkor az osztályvezetőt és helyetteseit, a hálózati munkát végző alosztályok beosztottait, a T alosztály tájékoztató tisztjeit, a Törzsosztály vezetőjét és helyettesét, valamint az útlevel- és tanulmányi csoport beosztottait – kivéve a nyelvtanárokat – sorolták. Míg a segédoperatív kategóriába a Törzsosztály és a Rejtjelző Alosztály beosztottait, a G és a T alosztály nyilvántartóit, valamint a T alosztály fordítóit és nyelvtanárokat sorolták

- ¹³² Vagyis eszerint az osztálynak 202 munkatársa van, azonban az oszlop alatti összeadás téves: ott csak 200 szerepel.
- ¹³³ ÁBTL 1.6. 63-1328/1961. BM II. Főosztály Személyzeti Osztály létrehozása kapcsán a II/3. Osztály személyzeti csoport megszűnésével kapcsolatos változások. 1961. július 6.
- ¹³⁴ ÁBTL 1.6. 63-993/1961. május 20. Javaslat az osztály 1961–1966. évre szóló állománytáblázatának megállapítására.
- ¹³⁵ ÁBTL 1.6. 63-25/1962. BM II/3. Osztály épületének őrzése. 1962. január 3.
- ¹³⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. 1962. április 18. A BM II/3. állománytáblázata az 1962. évre.
- ¹³⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0040. számú parancsa. 1961. április 20. Ez Borsányi Imre rendőr századost április 1-jei hatállyal kinevezi a BM II/3. Osztályon alosztályvezetővé és felmenti ugyanott az alosztályvezető-helyettesi beosztásából.
- ¹³⁸ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0041. számú parancsa. 1962. március 9. Ez március 1-jei hatállyal kinevezi a II/3. Osztály állományában csoportvezetőnek, egyben felmenti ugyanott főoperatív beosztásából.
- ¹³⁹ ÁBTL 2.8.1. 10556. Kövesdit az 1957. június 12-i belügyminiszter-helyettesi parancs a II/3-3. alosztály vezetőjévé nevezte ki. 1958. december és 1962. május 1. között a BM II/3. Osztály washingtoni rezidentúráját vezette. Egy 1962. május 21-i belügyminiszter-helyettesi parancs nevezte ki az F alosztályon alosztályvezető-helyettesé. ÁBTL 2.8.2.6. 00103/1962. A belügyminiszter-helyettes 00103. számú parancsa. 1962. május 21. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:952405 (Utolsó letöltés: 2011. május 20.)
- ¹⁴⁰ ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 021. számú parancsa. 1961. február 8. Ez Vámos Lászlót (akkor még rendőr százados) áthelyezte a BM II/3. Osztály állományába, kinevezte a G alosztály vezetőjének és felmentette a II/2. Osztály osztályvezető-helyettesi beosztásából. 1962. február 5-én léptették elő rendőr őrnaggyá. ÁBTL 2.8.2.6. 0021/1962. február 5-i belügyminiszteri parancs A belügyminiszter 0021. számú parancsa. 1961. február 5. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:1022273 (Utolsó letöltés: 2011. május 20.)
- ¹⁴¹ ÁBTL 1.6. sz. n. 1962. június 9-i értekezletről 1962. június 21-i feljegyzés. Tóth alezredest 1961 augusztusában helyezték a Hírszerző Osztályra, kezdetől az I. alosztályt vezette. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00105. számú parancsa. 1961. augusztus 16.; 2.8.1. 11466. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00105. számú parancsa. 1961. augusztus 16. Ez Tóth rendőr alezredest a szolgálat érdekében áthelyezi a BM II/3. Osztály állományába, egyben kinevezi alosztályvezetővé és felmenti a II/2. Osztályon lévő beosztásából.
- ¹⁴² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00111. számú parancsa. 1961. augusztus 25. Ez egyúttal felmentette a T alosztályon lévő beosztásából. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:1060683 (Utolsó letöltés: 2011. május 20.)
- ¹⁴³ ÁBTL 1.6. 63-030/1959. A BM II/3. Osztály operatív állományának jelenlegi összetétele. 1959. január 9.
- ¹⁴⁴ Uo.
- ¹⁴⁵ Uo. Az eredeti dokumentumban ezen oszlop alatt a 127-es összesítő szám szerepel, tehát öt fővel elszámolták az összeadás eredményét.
- ¹⁴⁶ Uo. Az adatok, ha külön nem jelöljük, mind a BM II/3. Osztály operatív állományának jelenlegi összetétele (1959. január 9.) című dokumentumban található. ÁBTL 1.6. 63-030/1959.
- ¹⁴⁷ Uo.
- ¹⁴⁸ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. A II/3. Osztály helyzete. 1959. szeptember 10.
- ¹⁴⁹ ÁBTL 1.6. 63-1570/1962. Feljegyzés a II/3. Osztály kádern munkájáról. 1962. május 19.
- ¹⁵⁰ Uo.
- ¹⁵¹ Uo.
- ¹⁵² ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Tömpe András jelentése a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 5. A fluktuáció egyik okaként azt jelöli meg, hogy az osztály munkatársaival szemben támasztott követelmények állandóan nőttek, ezek esetenként bizonytalanságot, máskor elkeseredettséget váltottak ki. Uo. 5.
- ¹⁵³ ÁBTL 1.6. 63-1570/1962. Feljegyzés a II/3. Osztály kádern munkájáról. 1962. május 19.
- ¹⁵⁴ A hálózati személy az állambiztonsági hálózat tagja. A hálózat az állambiztonsági szervek titkos segítőitársainak összessége. Tagjai a szervekhez fűződő munkakapcsolatuk alapján lehetett: ügynök, titkos megbízott, titkos munkatárs, informátor.
- ¹⁵⁵ ÁBTL 1.6. 63-049/1959. A BM II/3. Osztály külföldön szolgálatot teljesítő állományának összetétele. 1959. január 9.
- ¹⁵⁶ ÁBTL 1.6. 63-77/1960. 1960. január 11-i levél. Tömpe András Rajnai Sándornak, a II. Főosztály helyettes vezetőjének.
- ¹⁵⁷ ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Tömpe András jelentése a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 15. A jelentéshez csatolt 1. számú melléklet 56 hálózati személyt tüntet fel.
- ¹⁵⁸ A hálózati személy a részére megfelelő fedőcímmel küldi postai úton a kódolt vagy szimbolikus közleményeit, onnan viszont választ nem kap. ÁBTL 4.1. A-3036. 122.

- ¹⁵⁹ ÁBTL 1.6. 63-1042/1961. Kimutatás a BM II/3. Osztály külföldi hálózatáról (+ kísérőlevél). 1961. június 1.
- ¹⁶⁰ Ennek előzménye a központi és a megyei osztályok ügynöki operatív munkáját egy 1960-ban lefolytatott felülvizsgálat volt, amely csak a hírszerzésre nem terjedt ki, ennek pótlását rendelte el a belső utasítás.
- ¹⁶¹ ÁBTL 1.6. 63-2504/61. Összefoglaló jelentés a BM II/3. Osztály ügynöki operatív munkájának helyzetéről. 1961. szeptember 30. 18.
- ¹⁶² ÁBTL 1.11.16. 012-84-38/15/62. Markó Imre, Vértes János és Kunos László közös jelentése. 6–7.
- ¹⁶³ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. sz. határozat. Az MNK külképviseleti szerveinél szolgálatot teljesítők jogainak és kötelességeiknek szabályozásáról szóló utasítás megküldése. D. n. 2. sz. melléklet. Határozat a BM II/3. Osztály káderfejlesztésre.
- ¹⁶⁴ Uo.
- ¹⁶⁵ ÁBTL 1.6. sz. n. Az osztály káderhelyzete [1958]. A megnevezetteknek csupán a vezetéknevét közölte: Dányi, Ferenci, Rorsi és Brinda.
- ¹⁶⁶ Uo. Mohai János rendőr főhadnagyot a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett sikkasztás és lopás miatt 1959. február 26-án a Budapesti Katonai Bíróság egy év és két hónap börtönbüntetésre ítélte. ÁBTL 1.6. sz. n. 3. sz. Osztályvezetői utasítás. 1959. február 27.
- ¹⁶⁷ ÁBTL 1.6. 63-445/59. Az 1959. március 6-i osztályértekezletre készített beszámoló. Itt is megemlített két munkatárs nevét (Osvald Károly és Rácz), akik fegyveres testületnél nem megengedhető magatartást tanúsítottak, és ezért vizsgálatot helyezett kilátásba. 22.
- ¹⁶⁸ Móró itt zárójelben utalt egy bizonyos Bihari–Farkas és a Tirpák-ügyre, az utóbbiról meg is jegyezte: „több mint egyszerű fegyelmi kérdés”. ÁBTL 1.6. 63/T-1722/1961. Jelentés a BM II/3. Osztály politikai és szervezeti helyzetéről. 6. A Bihari–Farkas-ügyre még 1962-ben is visszatértek. Egy feljegyzésben megállapították, hogy az osztály hangulatára rosszul hatott, hogy az ügyben érintettek, miután megkapták a büntetésüket, más területre helyezték át őket fontosabb beosztásokba, ezáltal csökkentve a példa elrettentő erejét. ÁBTL 1.6. 63-1570/1962. május 19-i feljegyzés a II/3. Osztály kádermunkájáról. 4.
- ¹⁶⁹ Lásd Palasik, 2011. 79–91.
- ¹⁷⁰ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0017. számú parancsa. BM személyi állományának politikai és erkölcsi nevelése, fegyelmi helyzet. 1962. május 24.
- ¹⁷¹ ÁBTL 1.6. 63/A-856/62. A BM II/3-A alosztály 1962. június 6-án megtartott értekezletéről jegyzőkönyv, és ÁBTL 1.6. 63/B-2599/1962. Jegyzőkönyv a BM II/3-B alosztály 1962. június 15-én megtartott értekezletéről.
- ¹⁷² ÁBTL 1.6. 63-725/1958. Megállapodás. 1958. május 2.
- ¹⁷³ Rendkívüli követ az Egyesült Királyságban 1957 és 1959 között.
- ¹⁷⁴ Osztályvezető a Külügyminisztériumban.
- ¹⁷⁵ ÁBTL 1.6. 63-997/1958. Feljegyzés a Külügyminisztériummal kapcsolatban fennálló problémákról. 1958. június 16.
- ¹⁷⁶ ÁBTL 1.6. 63-2165/1959. Javaslat státuszemelésre a Külügyminisztériumnál. 1959. november 4.
- ¹⁷⁷ A szabályozáshoz képest egy évvel később, 1960. december 30-án keltezett jelentés a hibák között sorolja fel, hogy a hírszerzőtisztok a BM többi beosztottjaival együtt látogatják a BM központi klubját, a BM üdülőit, a Korvin Ottó Kórházat, és ez továbbra is elősegíti a dekonspirációt. ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Tömpe András jelentése a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 9.
- ¹⁷⁸ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. sz. határozat. Az MNK külképviseleti szerveinél szolgálatot teljesítők jogainak és kötelességeiknek szabályozásáról szóló utasítás megküldése. 4. sz. melléklet. Szabályzat a hírszerzőtisztok belföldi és külföldi fedésére.
- ¹⁷⁹ ÁBTL 1.6. 60-5-148/1960. Az MNK Külügyminiszterének és Külkereskedelmi Miniszterének közös utasítása a külképviseleti szervei beosztottjaiként szolgálatot teljesítő különleges beosztottak jogainak és kötelességeinek szabályozásáról (1960. január 18-i hatállyal).
- ¹⁸⁰ ÁBTL 1.6. 10-21/5/1962. A belügyminiszter 1962. február 2-i titkos parancsa.
- ¹⁸¹ ÁBTL 1.6. sz. n. Feljegyzés a KÜM és a BM Hírszerző osztálya közötti együttműködésről. 1961. október 18.
- ¹⁸² ÁBTL 1.6. 63-312/1959. Módosítás az osztály állománytáblájára. 1959. február 12.
- ¹⁸³ ÁBTL 1.6. 63-439/1960. A BM II/3. Osztály elhelyezésével kapcsolatos feljegyzés. 1960. február 22.
- ¹⁸⁴ ÁBTL 63-2012/1961. 1961. október 14-i levél. Ezért egy gondnoki státuszt a polgári állományban meg is szüntettek.
- ¹⁸⁵ ÁBTL 1.6. 15/1961. Osztályvezetői utasítás a fedőigazolványok és a HM tiszti igényléséről és használatáról. 1961. december 6.; ÁBTL 1.6. 63-1686/1961. BM II/3. osztályvezetői utasítás az osztály körletének házirendjéről. 1961. szeptember 14.; ÁBTL 1.6. 63-1954/1961. 18/1961. BM II/3. osztályvezetői utasítása a légoltalmi szervezet felállításáról. 1961. október 10.; ÁBTL 1.6. 63-2409/1961. 26/1961. BM II/3. osztályvezetői utasítás az osztály körletének házirendjéről. 1961. december 11.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.1. Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai (PRO)

1.4. Államvédelmi Hatóság iratai (ÁVH)

1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

1.11.12. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és jogelődeinek iratai

1.11.16. Országos Rejtjel Központ és alárendelt szervei

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére – jelentések, kimutatások

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

1565. Gazdik Gyula

5508. Szőke Béla

10556. Kövesdi János

11466. Tóth Endre

2.8.2.1. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

158. Vértés János

1050. Radnai Sándor

2.8.2.6. BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai

3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)

O-9554/5. Baja város

3.2.4. Kutató dossziék (K-dossziék)

K-2365/1-4. "Candy"

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-3036. Gergely Attila: Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

A-3245/1. Kolláth Ferenc: A hírszerzés helyzete 1956. október 23-a és 1957 júniusa közti időben. In *Történeti hűséggel, politikai felelősséggel. Az MSZMP Belügyminisztérium Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.)*. Budapest, 1985.

4.2. Parancsgyűjtemény

D. Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (HL)

VIII/2 Országos Katonai Hatóságok, Honvédelmi Minisztérium, HM Titkárság 1945–1976.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-au Belügyminisztérium, M és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály 1950–1990.

XIX-B-1-az Belügyminisztérium, Belügyminiszteri belső normák gyűjteménye 1945–1990.

M-KS 276. f. 53. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Politikai Bizottság 1948–1956.

M-KS 288. f. 5. cs. Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) 1956–1989.

Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

274. f. 11. cs. Pártok, Magyar Kommunista Párt, Karhatalmi osztály

Kiadott források

Baráth–Feitl, 1993.

Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. kötet. 1957. április 5–1957. május 17.* Budapest, Intera Rt., 1993.

Magyar Közlöny, 1946.

Magyar Közlöny, 1946. október 6. 228. szám

Rendőrségi Közlöny, 1946.

Rendőrségi Közlöny, 1946. október 15.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2011.

Baráth Magdolna: Adalékok a magyar és szovjet hírszerző szervek együttműködéséhez. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére.* (szerk.) Baráth Magdolna, Bánkúti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó, 2011.

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* (szerk.) Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervezetek intézménytörténeti vázlatja, 1945–1990. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* (szerk.) Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2009/2 http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (Utolsó letöltés: 2011. május 30.)

Farkas, 1990.

Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió Kiadói Iroda, 1990.

Fekete, (kézirat)

Fekete Edit Móró Istvánról készített életrajza, *Archontológia, 1953–1956.*

Fekete, (kézirat)

Fekete Edit Szőke Béláról készített életrajza, *Archontológia, 1953–1956.*

Gábor, 1998.

Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen 1944–1948.* Budapest, Századvég Kiadó, 1998.

Huszár, 2009.

Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szűcs Ernő tevékenységéről, a tette társak és áldozatok vallomásai.* Budapest, Corvina Kiadó, 2009.

Krahulcsán, 2008.

Krahulcsán Zsolt: A nemzetközi kapcsolatok állambiztonsági szabályozása (1961–1965). *Betekintő*, 2008/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2008_2_krahulcsan.pdf (Utolsó letöltés: 2011. május 24.)

Krahulcsán, 2009.

Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). *Levéltári Szemle*, 59. évf. 2009/3.

Moldova, 2001.

Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát...* Budapest, Urbis Könyvkiadó, 2001.

Okváth, 2001.

Okváth Imre: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól 1955. március 7-12. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. évf. 2001/4.

Palasik, 1999.

Palasik Mária: „Üstökön ragadni a reakciót” Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei. *Beszélő*, 1999/11.

Palasik, 2011.

Palasik Mária: Egy belügyi tiszthelyettes disszidálása és titokzatos halála. Lapusnyik Béla tragédiája. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére.* (szerk.) Baráth Magdolna, Bánkuti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.

Rainer, 2001.

Rainer M. János: Kémeink az Oxford Streeten. Esettanulmányok a magyar hírszerzés történetéből, 1957–1967. In *Évkönyv IX. 2001. Magyarország a jelenkorban.* (szerk.) Kőrösi Zsuzsanna, Rainer M. János és mások. Budapest, 1956-os Intézet, 2001.

Takács, 2010.

Takács Tibor A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962. *Betekintő*, 2010/3. http://www.betekinto.hu/2010_3_takacs#_edn65 (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)

Volokityina–Murasko–Noszkova–Pokivaljova, 2002.

Volokityina, T. V. – Murasko, G. P. – Noszkova, A. F. – Pokivaljova, T. A.: *Moszkva i Vosztocsnaja Jevropa. Sztanovlenyije Polityicseszkih rezsimov szovjetszkogo tyipa. 1949–1953.* Moszkva, ROSZSZPEN, 2002.